

■ Slachtofferbewust werken bij de reclassering

Deel I: Een verkenning en aanknopingspunten voor het handelen

Auteur(s)

Anneke Menger
Joep Hanrath
Jaap van Vliet
m.m.v. David Stam

Datum / jaartal

Januari 2014

© Hogeschool Utrecht,[2014]

Bronvermelding is verplicht
Vereenvoudigen voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan

COLOFON

Het Kenniscentrum Sociale Innovatie van de Hogeschool Utrecht is een bundeling van een aantal lectoraten op het gebied van zorg en welzijn, sociaal beleid, maatschappelijke participatie, ondersteuning en dienstverlening, arbeid, recht en veiligheid. Het doel van het kenniscentrum is om kennis te ontwikkelen, te bundelen en over te dragen ten behoeve van onderwijs en praktijk.

The entire world would perish, if pity were not the limit of anger

Seneca

Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht
Postbus 85397- 3508 AJ Utrecht
Daltonlaan 300 – 3584 BK Utrecht
Tel. 088-4819831

www.socialeinnovatie.hu.nl

www.hu.nl

Inhoudsopgave

1. INLEIDING.....	4
1.1 RECLASSERING EN SLACHTOFFERBEWUST WERKEN: BELEID	7
1.1.1 <i>Reclassering: doel en expertise</i>	7
1.1.2 <i>Reclassering en slachtoffers: historische continuïteit</i>	8
1.1.3 <i>Reclassering en slachtoffers: recente beleidsontwikkelingen</i>	12
1.1.4 <i>Reclassering en slachtoffer in Europa</i>	14
1.1.5 <i>Conclusie: Reclassering en slachtofferbewust werken in het beleid</i>	15
2. RECLASSERING EN SLACHTOFFERS: CONCEPTEN EN BEVINDINGEN	17
2.1 INLEIDING	17
2.2 SLACHTOFFERBEWUST WERKEN EN THEORIEËN OVER AFBOUW CRIMINELE LOOPBAAN	17
2.3 SLACHTOFFERBEWUST WERKEN EN HERSTELRECHT	19
2.3.1 <i>Definities van herstelrecht</i>	20
2.3.2 <i>Kenmerken van herstelrecht</i>	20
2.3.3 <i>De hersteldriehoek</i>	21
2.3.4 <i>Herstelrecht en trends in de samenleving</i>	21
2.3.5 <i>Herstelrecht en schuld, schaamte en spijt</i>	22
2.3.6 <i>Contra indicaties voor bepaalde daders?</i>	23
2.3.7 <i>Herstelrecht en effecten</i>	25
2.4 BEHOEFTE VAN SLACHTOFFERS	26
2.5 DE RECLASSERING EN SLACHTOFFERBEWUST WERKEN.....	28
2.6 AANVULLENDE REFLECTIES VAN EXPERTS	28
2.7 CONCLUSIES BIJ 2: CONCEPTEN EN BEVINDINGEN	30
3. SLACHTOFFERBEWUST WERKEN: PRAKTIJKEN IN EUROPA BIJ DE RECLASSERING.....	32
3.1 INLEIDING	32
3.2 RESULTATEN.....	33
3.2.1 <i>Noorwegen</i>	33
3.2.2 <i>Duitsland</i>	35
3.2.3 <i>Tsjechië</i>	36
3.2.4 <i>Noord Ierland</i>	37
3.2.5 <i>Engeland/Wales</i>	38
3.2.6 <i>Portugal</i>	39
3.2.7 <i>Oostenrijk</i>	40
3.3 CONCLUSIE BIJ 2: RECLASSERING EN SLACHTOFFERS IN EUROPA	41
4. PRAKTIJKEN IN DE NEDERLANDSE JUSTITIEKETEN BUITEN DE RECLASSERING.	44
4.1 INLEIDING	44
4.2 RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING (RVDK)	45
4.3 JUSTITIËLE JEUGDIRICHTINGEN	45
4.4 JEUGDRECLASSERING	48
4.5 GEVANGENISWEZEN VOLWASSENEN	49
4.6 FORENSISCHE ZORG.....	50

4.7	CONCLUSIE BIJ 4: PRAKTIJEN IN DE NEDERLANDSE JUSTITIEKETEN	51
5.	EINDCONCLUSIE VAN DEEL 1	53
5.1	<i>SLACHTOFFERBEWUST WERKEN IN HET RECLASSERINGSBELEID</i>	53
5.1.1	<i>Slachtofferbewust werken in concepten en bevindingen</i>	53
5.1.2	<i>Slachtofferbewust werken in Europa</i>	54
5.1.3	<i>Slachtofferbewust werken en effectiviteit</i>	55
5.1.4	<i>Slachtofferbewust werken in Nederland</i>	55
	LITERATUUR.....	59

1. Inleiding

Dit rapport bevat een verkenning van de vraag hoe de reclassering in Nederland (3 RO) vorm kan geven aan het recente slachtofferbeleid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. De focus van deze verkenning ligt bij het vinden van aanknopingspunten voor het methodisch handelen van reclasseringswerkers en wat hiervoor nodig is aan ondersteunend beleid. De verkenning is uitgevoerd op verzoek van de drie reclasseringsorganisaties en in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, afdeling reclassering en afdeling slachtofferbeleid. Het rapport heeft de status van een intern document voor de reclassering.¹

Aanleiding

Sinds enkele decennia richt het Ministerie van Veiligheid en Justitie zich op versterking van de rol van slachtoffers in het strafrechtproces. In de jaren tachtig leidde dit tot verschillende richtlijnen van het Openbaar Ministerie om de bejegening van slachtoffers te verbeteren. Vanaf 1992 kregen slachtoffers meer mogelijkheden om een schadevergoeding te vorderen (Wet Terwee). Vanaf 2004 kunnen slachtoffers van ernstige delicten een schriftelijke slachtofferverklaring indienen voor de rechtszaak, en in 2005 kregen slachtoffers spreekrecht. Het slachtoffer had echter nog geen zelfstandige en wettelijk geregelde positie in het strafrecht.

Met de *Wet versterking positie slachtoffer*, van 2010, is dit veranderd. Hierin zijn ondermeer het algemene recht op correcte bejegening en het recht op informatie sterk verruimd. Ook is de mogelijkheid tot schadevergoeding verruimd en verbeterd. Op 1 januari 2011 is deze wet in werking getreden. Door deze wet heeft het slachtoffer een eigen positie in het strafrecht gekregen. Tevens is een aantal rechten die eerst alleen in beleidsregels stonden in de wet opgenomen. Hiermee is de Nederlandse wetgeving (meer) in overeenstemming gebracht met het Kaderbesluit slachtofferzorg van de Europese Unie (2001).

In 2012 breidde het departement het beleid rond slachtoffers verder uit met het *beleidskader 'herstelbemiddeling in het strafrecht'*, waarin het stimuleren van herstelbemiddeling centraal staat. Slachtoffer – dader gesprekken werden al eerder uitgevoerd, namelijk sinds 2007 door Slachtoffer in Beeld. Ook Reclassering Nederland (RN) experimenteert – mondjesmaat – met bemiddelingsgesprekken. Bij RN stelde het Landelijk Management Team in 2012 vast dat mediation goed past bij de visie van RN, omdat de dader verantwoordelijkheid voor zijn delict kan nemen door mee te werken aan mediation.

In het voorjaar van 2013 kondigde de Staatssecretaris, in een aangescherpte visie op de positie van slachtoffers, meer maatregelen aan om deze positie te versterken. Onder andere door betere informatievoorziening, meer mogelijkheden tot schadevergoeding en uitbreiding van het spreekrecht van slachtoffers tijdens de zitting. De Nationale Ombudsman stelde na uitgebreide consultaties, waarbij ook de reclassering betrokken was, spelregels op voor het omgaan door overheidsorganisaties met slachtoffers van geweldsdelicten. Hierin is onder meer

¹ Het Reclasseringswerk in Nederland wordt uitgevoerd door Reclassering Nederland, Stichting Verslavingsreclassering GGz en Leger des Heils, afdeling Jeugdzorg en Reclassering. Deze drie organisaties staan bekend onder de naam 3 RO. Waar wij de term 'reclassering' of de term 3 RO hanteren bedoelen we deze drie organisaties.

geformuleerd dat overheidsorganisaties begrip moeten tonen voor de emoties van slachtoffers en dat zij hen uit eigen beweging dienen te informeren over hun rechten en de beperkingen daarvan en andere relevante zaken (Nationale Ombudsman, 2012).

Slachtofferbewustzijn bij de reclassering

Deze feitelijke veranderingen in het strafrechtproces en het beleid hebben gevolgen voor alle ketenpartners, ook voor de reclassering. Los hiervan heeft de reclassering eigen inhoudelijke redenen om het perspectief van het slachtoffer meer te integreren in het reclasseringswerk. Want er zijn aanwijzingen dat 'slachtofferbewustzijn' bij reclasseringscliënten een rol kan spelen bij het verminderen van de kans op recidive (van der Hoek & Slump, 2011).

Voor het vergroten van slachtofferbewustzijn van reclasseringscliënten is allereerst nodig dat reclasseringswerkers dit bewustzijn ontwikkelen. De 3 RO constateren dat er voor reclasseringswerkers momenteel onvoldoende kennis beschikbaar is om het perspectief van het slachtoffer optimaal te integreren in hun werk met daders. In het verlengde hiervan hebben zij nog onvoldoende handvatten om het slachtofferperspectief te bespreken met daders en om hen eventueel voor te bereiden op slachtoffer - dadergesprekken.

De reclassering (3 RO) wil hierin een stap zetten, door het beleid verder te ontwikkelen en eerste methodische handvatten te beschrijven voor een betere integratie van het slachtofferperspectief in het reclasseringswerk. Deze methodische handvatten zouden een aanvulling moeten zijn op de methodiek 'Werken in Gedwongen Kader' die in 2013 is gepubliceerd (Menger, Krechtig & Bosker).

Dit verkennende rapport is hiervan het eerste resultaat. In het rapport is beleidsmatige -, theoretische – en praktische kennis samengevat die als input kan dienen voor verdere uitwerking van reclasseringsbeleid (deel 1) en die een onderbouwing kan leveren voor het methodisch handelen van de reclasseringswerkers (deel 2).

Vragen bij de start

Bij de start van deze verkenning had de reclassering de volgende vragen:

1. Onder welke omstandigheden is het bij welk type daders verantwoord, mogelijk en / of nodig om het slachtofferperspectief in te brengen? Hier gaat het bijvoorbeeld om de vraag welke eisen aan deelnemende daders zijn te stellen om te voorkomen dat het slachtoffers opnieuw beschadigd raken in het gesprek.
2. Welke manieren zijn bekend en onderzocht om dit te doen, naast – en in aanvulling op de al bekende en uitgevoerde bemiddelingsgesprekken tussen slachtoffer en dader?
3. Wat is bekend over het effect hiervan op de dader, in termen van vergroting van empathisch vermogen, verantwoordelijkheidsbesef, nieuwe zingeving en vermindering recidive? En welke eventuele risico's, valkuilen en voorwaarden zijn bekend?

In de formulering van de tweede vraag wordt duidelijk dat de verkenning zich niet dient te richten op onderbouwing en methodische uitwerking van dader - slachtoffer bemiddeling. Hierover is al veel bekend en recent is er veel over gepubliceerd. De vraag van de reclassering is specifiek gericht op het inventariseren van andere opties om het slachtofferbewustzijn bij reclasseringswerkers en – cliënten te vergroten. In de loop van het onderzoek is gebleken dat deze vragen (met name 1 en 3) moeilijk op deze wijze te beantwoorden zijn en dat de formulering ook aanleiding was tot discussie (bij experts). In de conclusies van deel 1 komen wij hierop terug.

Perspectieven en bronnen

De verkenning is vanuit vier perspectieven uitgevoerd:

1. De rol van het slachtoffer in het reclasseringsbeleid in de afgelopen decennia tot op heden. Bron: analyse van documenten en interviews;
2. Theoretische concepten en onderzoeksbevindingen over slachtofferbewust werken. Bron: literatuuronderzoek en interviews;
3. Recente praktijken in Europa. Bron: survey per mail en interviews.
4. Recente praktijken in Nederland binnen de strafrechtketen maar buiten de volwassenenreclassering. Bron: analyse van documenten en interviews.

De gegevens uit de interviews met experts zijn niet apart weergegeven. De interviews gaven zicht op beleidsvragen in Nederland, conceptuele ontwikkelingen, praktijken in Europa en Nederland en op methodische vragen voor professionals. De antwoorden gaven soms richting aan de te bestuderen praktijken of literatuur en soms een invulling voor de methodische aanknopingspunten. Slechts een enkele keer, waar het aanvullend is ten opzichte van de beschrijvingen, zijn uitspraken van experts afzonderlijk verwoord.

Begripsomschrijving

Voor deze verkenning hanteren we de volgende begripsomschrijving van slachtofferbewust werken: *“Slachtofferbewust werken bij de reclassering is het bewust betrekken van het perspectief en de belangen van het slachtoffer bij het werken met de dader. Dit in brede zin en voor zover het is te verantwoorden vanuit de primaire opdracht van de reclassering om recidive te verminderen en re-integratie van reclasseringscliënten/daders te bevorderen. Bij deze verantwoording dient zowel het morele niveau (juist handelen) als het professionele niveau (effectief handelen) te worden betrokken”.*

Termen

“People are more than the worst thing they did in their life”, aldus prof. Fergus McNeill tijdens een conferentie in 2012. Een belangrijke factor bij het stoppen van delictgedrag is het

(her)vinden van een nieuwe identiteit. Reclasseringswerkers steunen dit proces en daarbij past geen stigmatiserende term als 'dader'. We spreken dan ook bij voorkeur over 'reclasseringscliënt'. In het kader van slachtofferbewust werken en wordt niettemin meestal de term 'dader' gebruikt, omdat de aanduiding daar dient ter onderscheiding van 'het slachtoffer' en omdat het tevens een juridische aanduiding is. Daarom gebruiken we in dit rapport de term 'dader' waar het relevant is om het onderscheid tussen dader en slachtoffer te maken. Het gaat daarbij om het juridische slachtoffer. Vanuit herstelperspectief zijn er meer slachtoffers van de gebeurtenis(sen), zoals familie van de dader en deels ook de dader zelf.

Opbouw van het rapport

Het rapport kent twee delen, die op elkaar voortbouwen maar ook afzonderlijk te lezen zijn. In deel 1 is kennis samengevat die als input kan dienen voor verder ontwikkeling van reclasseringsbeleid. In deel 2 zijn aanknopingspunten voor methodisch handelen samengevat. Dit deel 2 is bedoeld voor reclasseringswerkers en kan worden gezien als een eerste aanvulling op de vernieuwde methodiek 'Werken in Gedwongen Kader' (Menger, Krechtig & Bosker, 2013). Deze aanvulling kan, evenals de basismethodiek zelf, jaarlijks worden aangevuld met nieuwe inzichten.

1.1 Reclassering en slachtofferbewust werken: beleid

1.1.1 Reclassering: doel en expertise

De reclassering heeft als doel bij te dragen aan een veilige en humane samenleving. Het zo veel mogelijk voorkómen van nieuw delictgedrag van de reclasseringscliënten staat hierin centraal. Afhankelijk van de visie van elk van de drie reclasseringsorganisaties in Nederland wordt binnen deze doelstelling de nadruk gelegd op de veiligheid in de samenleving², het toeleiden van cliënten naar effectieve, reguliere zorg³ en het bieden van een nieuw perspectief aan kinderen, jongeren en volwassenen op een zinvol bestaan⁴. Ongeacht deze accentverschillen werken alle reclasseringswerkers aan de combinatie van risicobeheersing, gedragsverandering en re-integratie van reclasseringscliënten. Per cliënt zal de verhouding tussen deze componenten verschillen. Het vermogen om die specifieke combinatie, bij elke cliënt afzonderlijk en met behulp van onderbouwde instrumenten, te kunnen inschatten is kenmerkend voor de reclasseringswerker. Daarmee dragen reclasseringswerkers een grote verantwoordelijkheid. Tot de algemene competenties voor reclasseringswerk behoren: een heldere oriëntatie op de waarden van waaruit het werk wordt gedaan, goed op de hoogte zijn en blijven van de *state of the art* en goed in staat zijn om het eigen professionele gedrag kritisch ter discussie te stellen met collega's en experts. Persoonlijke competenties bevatten onder meer: het vermogen een

² Reclassering Nederland (RN).

³ Stichting Verslavingsreclassering GGz (SVG).

⁴ Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering (LJ&R).

juiste balans te bewaren tussen afstand en nabijheid en het vermogen een effectieve, doelgerichte werkaliantie op te bouwen met een goede balans tussen het controleren en begeleiden van reclasseringscliënten. Daarnaast is het belangrijk dat reclasseringswerkers in staat zijn samen te werken met andere professionals binnen en buiten de justitieketen, rekening houdend met ieders expertise en positie (Bosker e.a., 2011; De Jonge, 2011; Menger & Van Vliet, 2012; Andreas & Van Vliet, 2012; Menger e.a., 2013).

1.1.2 Reclassering en slachtoffers: historische continuïteit

Uit de verkenning van documenten en literatuur blijkt dat *slachtofferbewustzijn en slachtofferbewust werken* binnen de Nederlandse reclassering niet geheel nieuw zijn. De reclassering had decennialang slachtoffers in het vizier en stond zelfs aan de wieg van verschillende initiatieven, die daarna deels werden uitbesteed en verzelfstandigd. Het is zelfs zo dat reclasseringsmedewerkers tot de eersten behoorden die hulpverlening aan slachtoffers serieus namen en projecten opzetten die uiteindelijk - mede - hebben geleid tot een landelijke organisatie voor slachtofferhulp. Slachtofferbewust werken blijkt met de tijd verschillende vormen en 'taal' aan te nemen. Slachtofferbewust werken anno 2013/14 is dus te zien als een volgende stap in een reeks voorgaande stappen, waarmee de reclassering zich opnieuw wil verhouden tot de vraag hoe zij recht kan doen aan het slachtoffer in het contact dat zij met verdachte en dader hebben. In deze paragraaf een beknopte terugblik.

In 1987 verschijnt een rapport van de Rutgers stichting onder de titel '*Nemen van verantwoordelijkheid. Een onderzoek naar mogelijkheden en beperkingen van ambulante hulpverlening aan plegers van seksueel geweld*'.

In dit rapport komt het slachtofferperspectief niet expliciet aan de orde, maar uit de toen gehouden interviews met reclasseringswerkers blijkt dat ook destijds dit perspectief in het denken van reclasseringswerkers voortdurend, impliciet, aanwezig is. In afwijking van de toenmalige 'tijdgeest' (waarin hulpverlening centraal stond en risicobeheersing minder dan nu op de voorgrond stond) pleiten de destijds geïnterviewde reclasseringswerkers bij deze groep plegers voor een outreachende benadering, met grenzen die zijn opgelegd door bijzondere voorwaarden en behandeling door gespecialiseerde instellingen. Het gewelddadige (seksuele) delict wordt door hen als ernstig gezien en het verminderen van recidive, onder meer door het nemen van verantwoordelijkheid van de pleger voor zijn daden, wordt belangrijk gevonden. De auteurs zien dit als een vorm van slachtofferbewustzijn en een kentering in het denken binnen de reclassering. Die conclusie past bij het beeld dat diverse regio's van de reclassering zich in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw actief hebben ingespannen voor het mede ontwikkelen van hulpverlening aan slachtoffers.

In 1989 is door de Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen⁵ (NFR) de publicatie *'Voorrang aan slachtoffers van criminaliteit'* uitgebracht. Ook uit dit historische overzicht van slachtofferhulpprojecten blijkt dat rond 1970 de belangstelling voor het slachtoffer sterk toenam. Hierin wordt gesteld dat de reclassering "zo ongeveer als eerste het initiatief heeft genomen een aparte voorziening voor slachtoffers van een strafbaar feit te creëren'(De Beer & Fiselier, 1989, p. 41). "In 1974 besteden de afdelingen van de Algemene Reclasserings Vereniging (ARV) te Breda en Middelburg eveneens meer structureel aandacht aan het slachtoffer. De ARV-Limburg heeft in 1975 een experiment voor hulp aan slachtoffers opgezet. Een ander initiatief van de reclassering stamt uit dezelfde tijd. Het betreft het Fonds Slachtoffers van Delicten van de Vereniging van Reclasseringsinstellingen dat de dader van een niet-geweldsmisdrijf in de betaling van de schade bijstond door bij voorbeeld een lening te verstrekken. Het fonds was echter al vlug leeg. Dat is zo gebleven." (De Beer & Fiselier, 1989, p. 40) Ondermeer deze initiatieven leiden aanvankelijk tot incidenteel overleg en in 1984 tot formeel overleg in de vorm van de vereniging Landelijk Overleg Slachtofferhulp (LOS). Hulp aan het slachtoffer vanuit de reclassering staat in die periode vooral (eenzijdig) in het licht van de resocialisatie of de belangenbehartiging van de dader. Volgens De Beer & Fiselier (1989) is dit een van de redenen dat deze slachtoffergerichte initiatieven uiteindelijk niet beklifden.

In 1988 onderzoekt Smit (1988) de manier waarop reclasseringswerkers de mogelijkheden benutten tot schadevergoeding en conflictbemiddeling. Dit onderzoek is gedaan na overleg tussen de NFR met de toenmalige Directie TBR en Reclassering van het Ministerie van Justitie, die een thematische inspectie op dit punt overwoog. Smit constateert een grote verscheidenheid in werkwijze en taakopvatting. Reclasseringswerkers met een 'smalle taakopvatting' vinden dat de reclassering in de allereerste plaats het belang van de dader dient te behartigen. Dit belang kan strijdig zijn met schadevergoeding, omdat er allerlei factoren aan de kant van de dader kunnen meespelen, die een regeling doorkruisen. (...)" (Smit, 1988, p.6). Reclasseringswerkers met een 'brede taakopvatting' achten het een onderdeel van de reclasseringshulp om de dader duidelijk te maken dat hij verantwoordelijk is voor de schade die hij anderen heeft berokkend. Schadevergoedingen zijn daarbij een systematisch onderdeel van het reclasseringswerk. Smit beveelt een brede taakopvatting aan. "Dit houdt in dat als vanzelfsprekend onderdeel van de hulpverlening aan de dader systematisch aandacht wordt geschonken aan de (im)materiële gevolgen van het misdrijf voor het slachtoffer" (Smit, 1988 p. 13).

De positie van het slachtoffer wordt ook besproken in de bundel *'Reclassering: Horizon 2000: over de ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van de reclassering'* (Fijnaut, 1988, NFR). De bundel is samengesteld ten behoeve van een congres dat een vooruitblik bood op de reclassering in het jaar 2000. Volgens de bijdrage van Penders, destijds hoofd van het Landelijk Bureau Slachtofferhulp, behoren slachtoffers van misdrijven niet tot de doelgroep van de reclassering. "Toch komen reclasseringswerkers in contact met slachtoffers, of met hun

⁵ Waarvan alle reclasseringsinstellingen in Nederland deel uitmaakten.

belangen, als bijproduct van de hulpverlening aan verdachten en veroordeelden.” (Penders, 1988, p. 143) Medewerkers van de reclassering zijn volgens hem bestuurlijk en adviserend betrokken bij het ontstaan en het voortbestaan van lokale bureaus voor slachtofferhulp. Penders meent dat de reclassering een actievere opstelling zou moeten kiezen rond betrokkenheid bij slachtoffers: “In iedere zaak die wordt aangemeld, zou de schade onderzocht moeten worden, alsmede de solvabiliteit en bereidheid van de cliënt om de door hem toegebrachte schade aan het slachtoffer te vergoeden. Dit onderzoek zal zeker plaatsvinden, indien de dader zelf een regeling voorstelt, doch ik meen, dat de reclassering haar cliëntèle steeds op dit onderwerp moet aanspreken.” Vervolgens doet hij een aantal concrete aanbevelingen voor de samenwerking tussen reclassering en slachtofferhulp. (Penders, 1988, p 147 e.v.)

Behalve vanuit het perspectief op schadevergoeding komt het slachtoffer ook nog op andere wijze in beeld bij de reclassering. In een lezing over sociaal psychiatrisch reclasseringswerk (SPW) in 1989 gehouden op de door de NFR georganiseerde symposium ‘Link en leip’ wordt gesteld: “Met grote nadruk wil ik naar voren brengen, dat wij bij deze cliëntengroep op diverse momenten, naast een taxatie van de individuele problematiek van de cliënt, een taxatie maken van het samenlevingsbelang (en met dat laatste bedoelen we dan meestal het belang van eventuele toekomstige slachtoffers). Eenvoudig gezegd: we maken een afweging van de vraag: wat is de betekenis van het gedrag van deze cliënt in relatie tot mogelijk toekomstig delictgedrag?” (Van Vliet, 1990, p. 16) Slachtofferbewust werken wordt hier gezien als een impliciete opdracht aan de reclassering, gericht op een veiliger samenleving.

Bij een symposium van de NFR over de bemiddeling tussen slachtoffer en dader in 1994 is een bundel met de inleidingen uitgegeven (NFR, 1994). Hieruit blijkt dat de focus van zowel de Landelijke Organisatie Slachtofferhulp, LOS (voorloper van Slachtofferhulp Nederland) als NFR in deze periode verschuift naar de emotionele impact van het delict bij het slachtoffer en de mogelijke rol van de dader in de verwerking ervan. Zo wordt in het voorwoord gesteld: “Bemiddeling tussen slachtoffers en daders van misdrijven is een vorm van hulpverlening, gericht op het slachtoffer en de dader....Het proces van verwerking stelt slachtoffer en dader voor verschillende opgaven (traumaverwerking respectievelijk schuldverwerking). Ook hebben beiden in het strafproces andere belangen: genoegdoening voor de één en beperking van de negatieve gevolgen van het strafrechtelijk ingrijpen voor de ander. Anderzijds gaat het bij bemiddeling om eenzelfde inzet: herstel van zelfbeeld, evenals het herwaarderen van gebeurtenissen, het begrijpen en verwerken van de daden en reacties van betrokkenen” (NFR, 1994, p. 7).

In de bundel is een vraaggesprek opgenomen tussen de toenmalige directeur van de NFR, Van der Valk, en de toenmalige voorzitter van het LOS, Groenhuijsen, waarin de laatste stelt: “Wij hebben altijd gewerkt vanuit de gedachte dat je moet kijken naar wat de essentie van slachtofferschap is. En zoals wij dat zien, is dat een geschokt vertrouwen in de berekenbaarheid

van de wereld. Mensen is een delict overkomen, zij hebben zich dan vergist in de houding die anderen tegenover hen aannemen en die vertrouwensschok leidt tot onzekerheid, tot de gedachte: als ik me nou op dit punt vergist heb, misschien zit ik er dan ook wel op andere punten in mijn betrekkingen met anderen helemaal naast” (Van der Valk & Groenhuijsen, 1994, p. 16).

In een bijdrage aan de bundel over doorleving van schuld in de strafrechtspleging grijpt Kelk (1994) terug op een publicatie van Kempe over ‘De dader en zijn daad’. Van het ene moment op het andere verandert het leven van de dader: alles is opeens heel anders geworden, hetgeen op de dader een appèl doet hieraan vorm en zin te geven. Aan dit appèl valt eenvoudig niet te ontkomen. Kempe onderscheidt hierbij drie verschillende grondstructuren, waarbij hij benadrukt dat de aard van de veranderingen in het leven van de dader niet alleen van hemzelf afhangt maar ook van anderen.(...):

“De eerste grondstructuur betreft daders die – soms met grote nadruk – spijt betuigen en de samenleving een nieuwe kans vragen, hiermee de confrontatie met het wezenlijke van wat is geschied niet aandurvende. De tweede grondstructuur is die van de zich steeds dieper in zichzelf terugtrekkende daders, veelal op onbegrip en onwil van de samenleving stuitend om hem weer in zich op te nemen. De derde grondstructuur tenslotte omvat wél de mogelijkheid van een wisseling tussen dader en de samenleving, zodat de dader diepgaand zijn schuld kan doorleven en berouwvol zichzelf als dader van zijn daad kan aanvaarden”. (Kelk, 1994, p. 33 – 34)

In 1997 starten NFR en Slachtofferhulp Nederland het project Herstelbemiddeling. Aanvankelijk in het arrondissement Den Haag met uitbereiding naar de ressorten Den Haag en Den Bosch vanaf 2000. Het doel is middels casuïstiek onderzoek doen naar vormen van immateriële bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Het project eindigt met een publicatie van een methodische handreiking voor contact tussen slachtoffer en dader (Frijns en Mooren, 2004). Uitgezonderd dit project lijkt de ontwikkeling van slachtofferbewust werken enige tijd minder expliciet aandacht te krijgen bij de reclassering. Dat wil zeggen, interne publicaties op dit gebied zijn er niet te vinden. Mogelijk heeft de ontwikkeling naar de toegang tot het schadeverhaal binnen de strafrechtprocedure een verschuiving teweeggebracht naar een feitelijke afhandeling bij het parket en kwam deze daarmee minder centraal te staan bij de reclasseringswerker. Ook de overgang naar het meer productgericht werken met nauwer omschreven productdefinities, waarbij slachtoffergericht werken geen expliciete plaats kreeg, kan een rol gespeeld hebben.

Maar in 2010 doet het Verweij-Jonker Instituut verslag van drie pilots over herstelbemiddeling. Men constateert dat de reclassering zich heeft ontwikkeld van een dadergerichte – naar een maatschappijgerichte organisatie. En in het rapport worden drie scenario’s geschetst voor de vormgeving van herstelbemiddeling. Ten eerste herstelbemiddeling als product van de reclassering. Ten tweede herstelgerichte activiteiten door de reclassering, maar bemiddeling door een andere organisatie. En ten derde de reclassering als partner in een onafhankelijke organisatie die herstelbemiddeling aanbiedt. Op grond van evaluatie van de drie pilots concluderen de auteurs dat herstelbemiddeling goed mogelijk is binnen de reclassering,

maar dat meer professionalisering op dit vlak dan nodig is en dat er meer ‘massa’ aan zaken zal moeten komen.

“Binnen de reclassering zal de discussie moeten plaatsvinden of herstelgericht werken onderdeel van het reclasseringswerk zou moeten zijn en of schuldverwerking, genoegdoening en herstel passen binnen de re-integratiedoelstelling.”

De beantwoording van deze vraag heeft implicaties voor het beleid van de reclassering van vandaag. Het beleid dat momenteel, tussen 2012 en heden, in ontwikkeling is bij de reclassering tracht een antwoord te geven op deze vraag en daarnaast recht te doen aan het slachtofferbeleid zoals dat intussen vanuit het Ministerie van Veiligheid en Justitie is geëntameerd (zie de inleiding bij dit rapport).

1.1.3 Reclassering en slachtoffers: recente beleidsontwikkelingen

De beleidsontwikkelingen die in de inleiding van dit rapport zijn samengevat vormen een nieuwe impuls om de discussie over slachtofferbewust werken bij de reclassering te (her)openen. De ontwikkelingen kwamen in een stroomversnelling na de *Wet Versterking Positie van Slachtoffers* uit 2010 en het rapport van het Verweij-Jonker Instituut over de drie pilots herstelbemiddeling. De reclassering organiseerde in 2012 een training met Slachtoffer in Beeld (SiB) voor een groep reclasseringswerkers die als ‘ambassadeur’ voor slachtofferbewust werken zou kunnen optreden. Eind 2012 volgde een congres van de 3 RO met Slachtofferhulp Nederland. Medio 2013 schreef de reclassering de ‘uitvoeringstoets slachtofferbeleid 3 RO (Ochtman, augustus 2013) en zijn drie werkconferenties georganiseerd met reclasseringswerkers en medewerkers van SHN. Deze werkconferenties zijn benut om te verhelderen welke dilemma’s en ontwikkelingsvragen de professionals ervaren rond slachtoffergericht werken vanuit de reclassering. De ‘uitvoeringstoets slachtofferbeleid 3 RO’ en het verslag van deze werkconferenties geven een duidelijk beeld van de huidige beleidsmatige stand van zaken. Hieronder een samenvatting van de recente beleidsontwikkelingen, op basis van de interne notitie en de verslagen van de werkconferenties.

Huidige visie en doelstelling slachtofferbeleid 3 RO

Tot voor kort was het duidelijk. De reclassering is een onderdeel van de strafrechtsketen. De opdrachtgevers OM, ZM en GW bepalen de grenzen waarbinnen de reclassering haar taken uitvoert en de reclassering richt zich op het voorkomen van recidive, zo mogelijk door gedragsverandering te bewerkstelligen en indien nodig door controle. Risicobeheersing is een wezenlijk deel van de doelstelling en de focus is exclusief gericht op de reclasseringscliënt.

Als gevolg van internationale ontwikkelingen in wetenschap en beleid komt de helderheid van deze oriëntatie enigszins onder druk te staan. Hieraan draagt het inzicht bij dat straffen geen geïsoleerd gebeuren is, maar een onderdeel van alle reacties in de samenleving, zowel op microniveau (slachtoffers/netwerk van het slachtoffer en van de dader) als op macroniveau (publieke reacties in de samenleving). De reclassering zou zich daarom niet alleen

moeten richten op de reclasseringscliënten en het risico, maar ook op de belangen van slachtoffers, op de sociale omgeving van beide en op herstel. Voorbeelden van een andere benadering zijn de pilots van de verslavingsreclassering met 'wrap around care' (Heij, Croes & Casteleijn, 2013) en de opkomst van mediation en herstelbemiddeling. Bij bepaalde doelgroepen is dat al een onderdeel van de methodiek van de reclassering, zoals in huiselijk geweld zaken (waarbij in de B-safer een apart blokje gaat over het slachtoffer) en in de jovo-methodiek, waarin het sociale netwerk en het systeemgericht werken een belangrijk gegeven zijn.

In deze visie dient het maatschappelijk conflict meer bij de burgers teruggelegd te worden in plaats van geïsoleerd door professionals te laten oplossen.

In discussie lijkt vaak een (schijnbare) tegenstelling naar voren te komen tussen belangen van slachtoffers en die van daders. In dit beeld wil het slachtoffer vergelding en harde straf voor de dader. En de dader wil er zo gemakkelijk mogelijk vanaf komen en grijpt alles aan wat zijn strafbaarheid minimaliseert. Deze beelden zijn te simpel. Belangen van slachtoffers en daders kunnen in elkaars verlengde liggen. Het slachtoffer heeft belang bij herstel van de (im-)materiële schade; de dader heeft belang bij een aanpak, waarbij hij mogelijkheden krijgt om zijn leven zodanig te veranderen dat hij weer een volwaardig lid van de samenleving kan zijn. Als een dader kan beseffen wat hij aangericht heeft en zijn verantwoordelijkheid hiervoor kan nemen, dan openen zich mogelijkheden om dit te herstellen.

Blijkens de uitvoeringstoets (Ochtman, 2013) is de algemene doelstelling van slachtofferbewust werken bij de reclassering *"...gericht op herstel en om recidive te voorkomen door in het reclasseringstraject expliciet aandacht te besteden aan de positie van het slachtoffer. De reclassering motiveert, ondersteunt en spreekt de dader aan op het nemen van verantwoordelijkheid voor zijn daden. Indien nodig, worden bijzondere voorwaarden vanuit het slachtofferperspectief geadviseerd. De reclassering bespreekt altijd de mogelijkheden om de (im)materiële schade die het slachtoffer is aangedaan te herstellen, zodat beide partijen weer als een volwaardig lid van de samenleving door kunnen gaan"*.

Kwesties rond de uitvoering

Uit de uitvoeringstoets en de verslagen van de werkconferenties blijkt een positieve grondhouding van reclasseringswerkers en SHN medewerkers over gezamenlijk slachtofferbewust werken. Verdere uitvoering vraagt, blijkens de uitvoeringstoets en de verslagen van de werkconferenties, uitwerking en / of besluitvorming rond de volgende kwesties:

- Privacyafspraken in verband met informatie-uitwisseling moeten geregeld worden;
- De afweging van belang van re-integratie van de dader versus belangen van het slachtoffer vraagt om maatwerk, gaandeweg ontwikkelen, mede op basis van gezamenlijke regionale feedback sessies;
- Bij voorkeur is er geen direct contact reclasseringswerker met slachtoffer, maar gebeurt dit via een intermediair (SHN);

- Een voorlichtingsoffensief bij SHN – 3RO is van belang;
- Realiseren van integratie van ZSM-werkproces om een ketenbrede aanpak mogelijk te maken;
- Aanpassing van de werkprocessen binnen de reclassering (Risc, Quick scan, methodiek, IRIS): in welke fase, een project in 2014?
- Tijdsbeslag: er zal meer tijd voor adviesrapport nodig zijn, hoe zwaar moet daarop worden ingezet?
- Er kan geen contact zijn met de casemanager van SHN in kader van voorgeleiding/vroeghulp; dit is te hectisch. Wel kan dit in het kader van uitbrengen van advies voor zitting;
- Wat te doen met ontkennende verdachten/daders?
- Treffen van een financiële regeling kan bij uitzondering in kader van herstel als niemand de hoogte van de regeling betwist;
- Reclassering treedt op als verwijzer in kader van mediation in elke fase van strafproces;
- Overleg met DJI is nodig om ook tijdens detentie slachtofferperspectief in te bouwen;
- Snelle en heldere procedures om informatie van de casemanager van SHN te krijgen voor PP of VI-advies;
- Pilot herstelbemiddeling bij locatieverbod noemen;
- In de methodische handreiking opnemen hoe belangen slachtoffer in advies/toezicht mee te wegen in verband met de kwetsbaarheid van slachtoffer en dader, oog hebben voor positieve besmetting;
- Houding van de dader ten opzicht van het slachtoffer ter sprake brengen: wat zijn de bedenkingen reclasseringswerkers, hoe kom je tot maatwerk;
- Verbinding werkstraf – slachtoffer is van belang, maar moeilijk te realiseren.

Uit uitvoeringstoets en conferentieverlagen blijkt dat veel vragen niet meer zijn gericht op de kwestie ‘of’ er slachtofferbewust gewerkt gaat worden, maar op de kwestie ‘hoe’ dat gerealiseerd kan worden. Discussies gaan veel over praktische kansen of blokkades voor de implementatie van slachtofferbeleid. Daarnaast blijkt dat de reclassering zoekt naar conceptuele samenhang tussen het ministeriele beleid en basisuitgangspunten van herstelrecht.

1.1.4 Reclassering en slachtoffer in Europa

Ook de Europese reclasseringsorganisatie, CEP, laat zich uit over het belang van slachtofferbewustzijn voor het reclasseringswerk. In de door alle leden onderschreven ‘Statement on Probation Values and Principles’, is te lezen:

“All probation practices must respect the interests and rights of victims of crime, as well as working with offenders to make them aware of the harm that they have caused. Offenders should be held accountable for the hurt they have caused victims and their families through the sentences of the court. Probation services should develop and support development of restorative

justice programs and elements in their judicial practice.”⁶ Dit statement is ook door de Nederlandse reclasseringsorganisaties onderschreven en geldt dus ook voor de 3 RO alhier.

*In een publicatie van CEP (Probation in Europe) definiëren Van Kalmthout en Durnescu (2008) de term ‘Victim support’ nader: *Victim support means help offered to victims of crime in order to assist them in coping with the consequences of the crime. This assistance can consist of talking with the victim in confidence, in giving information on police and court procedures or giving information about compensation, mediation and insurance or in referring to other sources of help. In many countries victim support belongs to the tasks of specialized victim organizations; in some countries it also belongs to the core tasks of the probation service.*” (Van Kalmthout & Durnescu, 2008, Glossary, p. 20).*

In CEP verband zijn ook conferenties georganiseerd, waarbij het accent ligt op herstelgericht werken. De huidige koers van de Nederlandse reclassering is dus ingebed in Europees beleid, dat ook door de Nederlandse reclassering is onderschreven.

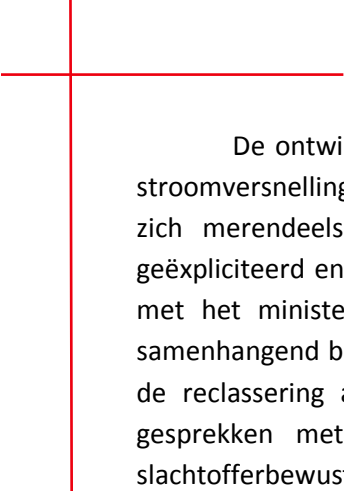
1.1.5 Conclusie: Reclassering en slachtofferbewust werken in het beleid

Het thema ‘aandacht voor slachtoffers’ blijkt nauw verweven te zijn met de ontwikkeling van het reclasseringswerk. Er zijn sedert de zeventiger jaren verschillende pogingen gedaan om meer rekening te houden met belangen van slachtoffers. Discussies die zich momenteel voordoen zijn, in andere vorm, andere taal en andere contexten, eerder gevoerd. Daarbij is steeds als essentiële vraag gesteld: Op welke manier kan de reclassering bijdragen aan de belangen van slachtoffers en hoe is dat te rijmen met de taak om te werken met daders? Hoe wil de reclassering zich verhouden tot de vraag hoe zij recht kan doen aan het slachtoffer, in hun contact met de reclasseringscliënten die veelal dader zijn?

De huidige beleidsontwikkeling vertoont, op het niveau van deze centrale vraag, continuïteit met de recente geschiedenis. Anders dan in de vorige decennia is het slachtofferbewust werken nu echter geen kwestie meer van lokale en persoonlijke initiatieven. Momenteel staat het thema gecoördineerd, landelijk en 3 RO breed op zowel de beleids – als op de professionele agenda.

De huidige beleidsontwikkelingen kennen twee samenhangende, maar te onderscheiden bronnen. Ten eerste het slachtofferbeleid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, waarbij primair bescherming van belangen van het slachtoffer centraal lijken te staan. En ten tweede de internationaal groeiende belangstelling voor Restorative Justice (in Nederland vertaald als herstelrecht), waarbij herstel van de gevolgen van het delict centraal staat in de gehele ‘hersteldriehoek’: het slachtoffer, de dader en de samenleving (zie voor een nadere beschrijving van dit perspectief hoofdstuk 2 van dit rapport). Voor consistente beleidsontwikkeling is het van belang dat de samenhang en de eventuele verschillen tussen beide bronnen conceptueel worden doordacht.

⁶ http://cep-probation.org/default.asp?page_id=65&news_item=308 [geraadpleegd op 19 november 2013].

De ontwikkeling van slachtofferbewust werken bij de reclassering is vanaf 2012 in een stroomversnelling geraakt, gaat voor een groot deel al over implementatievragen en voltrekt zich merendeels op een practice based wijze: goede of haperende praktijken worden geëxpliciteerd en hiervoor worden oplossingen gezocht. Hierbij houdt de reclassering rekening met het ministeriele beleid en met literatuur over herstelrecht en men zoekt naar een samenhangend beeld dat beide perspectieven zinvol aan elkaar kan verbinden. Anno 2013 lijkt de reclassering af te zien van een rechtstreekse rol in de uitvoering van herstelgerichte gesprekken met slachtoffer en dader. De rol van de reclassering blijft gefocust op slachtofferbewustzijn in het contact met de dader.

De ontwikkeling van slachtofferbewust werken bij de reclassering is ingebed in de Probation Values van de CEP. Deze Europese Organisatie van Reclasseringsorganisaties beschouwt dit als een integraal onderdeel van het reclasseringswerk.

2. Reclassering en slachtoffers: concepten en bevindingen

Dit hoofdstuk bevat een verkenning van verschillende theoretische concepten over slachtofferbewust werken en van onderzoeksbevindingen over bestaande praktijken. De bron voor dit hoofdstuk is literatuurverkenning, met aan het eind enkele aanvullende opmerkingen uit de interviews.

2.1 Inleiding

De centrale vraag bij dit rapport ligt primair bij het vinden van specifieke vormen van slachtofferbewust werken vanuit de reclassering en andere organisaties die wel met daders werken maar niet (of slechts in afgeleide zin) met slachtoffers. Verreweg de meeste literatuur die is te vinden gaat over herstelbemiddeling en andere contacten tussen daders en slachtoffers. Deze werkwijze veronderstelt een context waarin de bemiddelaar (professional of vrijwilliger) contact heeft met zowel dader als slachtoffer. Hierover zijn uitwerkingen op het niveau van uitgangspunten, methoden en onderzoeksbevindingen. De rol van de reclassering hierbij wisselt sterk.

Onderzoeksbevindingen over andere vormen van slachtofferbewust werken, waarbij het slachtofferperspectief wordt betrokken in het primaire werkproces van de reclassering met hun cliënten, zijn nog zeer schaars en gaan gelijk op met het tempo van de internationale beleidsontwikkelingen. Internationaal lijkt slachtofferbewustzijn in het werken met daders (los van – of gerelateerd aan herstelbemiddeling) snel in de aandacht te komen. Het staat in zekere zin ook nog in de kinderschoenen. Er zijn pilots, nieuwe praktijken, nieuwe beleidsontwikkelingen en startende onderzoeken. De informatie hierover is dan ook merendeels deel te vinden in hoofdstuk 3, waarin verslag wordt gedaan van een enquête over lopende Europese praktijken. Hieronder een samenvatting van relevante hoofdlijnen uit literatuur, waar mogelijk aangevuld met waardevolle opmerkingen uit de expertinterviews. Omdat herstelrecht een belangrijke pijler is in de ontwikkeling naar slachtofferbewust werken is hiervoor in dit hoofdstuk de nodige aandacht.

2.2 Slachtofferbewust werken en theorieën over afbouw criminele loopbaan

In de onder reclasseringswerkers al bekende theorieën over de afbouw van een criminele loopbaan komt het slachtofferperspectief alleen in indirecte zin naar voren. Niettemin bieden ze aanknopingspunten, die laten zien dat ‘goed reclasseringwerk’ zoals we dat nu kennen ten dele ook is gericht op het vergroten van slachtofferbewustzijn. In de methodiek ‘werken in gedwongen kader’ zijn deze theorieën nader uitgewerkt (Menger, Krechtig & Bosker, 2013). Voor een uitgebreid overzicht hiervan verwijzen we daarnaar. Hier volgt alleen een aanduiding van de manier waarop het werken aan slachtofferbewustzijn kan aansluiten bij bekende theorieën.

Wat Werkt: (Andrews & Bonta, 1994, 2010):

Deze benadering gaat ervan uit dat criminele loopbanen kunnen worden omgebogen als (ondermeer) de reclassering werkt aan het verminderen van criminele factoren. Vier criminogene factoren doen er, volgens Andrews & Bonta, in het bijzonder toe: antisociaal gedrag, antisociale denkpatronen, een antisociale persoonlijkheidsstoornis en een antisociaal netwerk. Antisociaal verwijst naar gedragingen en houdingen waarbij men geen rekening houdt met anderen, met de schade die je berokkent, met de slachtoffers die je maakt. Reclasseringswerkers en – cliënten die in het toezicht werken aan criminogene factoren richten zich impliciet ook op het vergroten van slachtofferbewustzijn. Of op het vergroten van de condities daarvoor, als men werkt aan en met het sociale netwerk.

Desistancebenadering: (Laub & Samson, 2001, McNeill & Whyte, 2006):

In deze benadering gaat men er van uit dat de belangrijkste stimulansen om een delictvrij bestaan op te bouwen uitgaat van ontwikkelingen ‘in het gewone leven’ (volwassen worden, wendingen in het leven, zoals trouwen of werk krijgen) en dat de reclassering daar zoveel mogelijk bij moet aansluiten. De ontwikkeling van sociaal kapitaal (positieve netwerken) en *agency* (regie over het eigen leven) zijn centrale concepten, evenals de ontwikkeling van een nieuwe narratieve identiteit. Deze concepten hebben een indirecte relatie met slachtofferbewust werken. Ervaringen met herstelbemiddeling (zie verder in dit hoofdstuk en in hoofdstuk 3) leren dat de ontwikkeling van slachtofferbewustzijn een pijnlijk proces kan zijn en dat steun van het sociale netwerk van de dader hierbij belangrijk is. Bij de ontwikkeling van *agency* gaat het (ondermeer) om het bewustzijn van zichzelf als een handelend wezen die gebeurtenissen en gedragingen niet alleen ondergaat, maar die daar ook (deels) zelf sturend in kan zijn. Ervaringen met herstelbemiddeling leren dat dit kan bijdragen aan verzoening met de daad uit het verleden en daarmee aan herwonnen regie over het eigen leven.

Good lives model:(Ward & Maruna, 2007):

Deze benadering is ‘strength based’. De aanpak gaat uit van positieve factoren (wat wil ik en kan ik) en besteedt veel aandacht aan de ontwikkeling van een nieuwe identiteit. Duurzaam stoppen met delicten plegen vraagt niet om een identiteit als ‘niet-dader’, maar om een positieve identiteit als – bijvoorbeeld – vader, echtgenoot, medewerker bij bedrijf X. De benadering ondersteunt delinquenten bij het ontwikkelen van een beter leven door met hen aan positieve doelen te werken. Maruna benadrukt tevens het belang van rituelen, ‘making good’, bijvoorbeeld rond het einde de sanctieperiode, waardoor iemand zich weer opgenomen kan voelen in de samenleving. Bij deze rituelen kunnen ook slachtoffers zijn betrokken. De benadering van Maruna heeft kenmerken van de herstelrecht, waarbij het perspectief van de samenleving, het slachtoffer en de dader centraal staan.

Overige benaderingen uit de methodiek (Menger et al. 2013)

In de methodiek 'werken in gedwongen kader' van Menger et al. (2013) worden enkele thema's behandeld die relevantie hebben voor het vergroten van slachtofferbewustzijn bij reclasseringscliënten. In de werkaliantie in gedwongen kader speelt het kenmerk 'relationele rechtvaardigheid' een centrale rol, als combinatie van helderheid (over delict, toezicht) en de afstemming op doelen en behoeften van de betrokken reclasseringscliënt. Een goede kwaliteit werkaliantie tussen reclasseringswerker, cliënt en eventueel diens sociale netwerk ondersteunt het proces van vergroting van slachtofferbewustzijn. Andere relevante inzichten, zoals motiverende strategieën, normeren, netwerkbenadering en werken vanuit eigen kracht komen uitvoerig in dit boek aan bod. Voor deze reeds door ons beschreven theorieën en methoden verwijzen we hier dan ook naar. Hetzelfde geldt voor de verschillende kenmerken van daders, die in deel III, Diversiteit van de methodiek uit 2013 zijn beschreven.

2.3 Slachtofferbewust werken en Herstelrecht

Om de beperkingen van overbelasting, geringe betrokkenheid en schadelijke neveneffecten van de strafrechtelijke interventie te compenseren zijn er, wereldwijd, verschillende alternatieven ontwikkeld die geschaard worden onder de noemer Restorative Justice (RJ). In Nederland ook vaak vertaald als Herstelrecht. Voor de Nederlandse teksten hieronder houden we die term aan. In diverse varianten wordt gekeken of:

- de afdoening eenvoudiger kan en zonder tussenkomst van reguliere strafrechtelijke instituties, bijvoorbeeld bij vergrijpen die relatief licht van aard zijn zoals een eenvoudige vernieling;
- de afdoening meer gericht kan zijn op de behoefte, bijvoorbeeld aan compensatie van de schade, bij de direct betrokkenen;
- bij de afdoening er meer rekening gehouden kan worden met het herstel van de inbreuk die het delict op zowel direct betrokkene als zijn omgeving had.

Omdat de uitgangspunten van herstelrecht, of internationaal Restorative Justice, een belangrijke onderliggende inspiratiebron kunnen zijn voor slachtofferbewust werken vanuit de reclassering volgt hieronder een beschrijving hiervan op hoofdlijnen. Bij herstelrecht gaat het niet om de vraag: is de dader adequaat gestraft door het justitiële systeem? Hier gaat het om de vraag: dragen de activiteiten, waaronder sancties, bij aan herstel voor slachtoffer, dader en betrokken gemeenschap?

In de jaren '50 van de vorige eeuw ontwikkelde de psycholoog Dr. Albert Eglash het concept van 'creative restitution' en wordt daarmee beschouwd als de grondlegger van de Restorative Justice (RJ). *"While working with adults and youths who were involved in the criminal justice system, Eglash found that the system lacked both humanity and effectiveness. As a proposed alternative to that system, he developed and promoted the concept of creative restitution. In creative restitution, "an offender, under appropriate supervision, is helped to find some way to make amends to those he has hurt by his offense, and to 'walk a second mile' by helping other offenders (Eglash, 1958)". (Mirsky, 2003).*

2.3.1 Definities van herstelrecht

De hierna volgende samenvatting (2.3.1 tm 2.3.4) is merendeels gebaseerd op publicaties van Restorative Justice Nederland (Hoek & Slump, 2011, 2012).

Internationaal zijn er vele definities in omloop. Een belangrijke grondlegger ervan, Zehr (2002) formuleerde de volgende werkdefinitie: *“Restorative Justice is a process to involve, to the extent possible, those who have a stake in a specific offense and to collectively identify and address harms, needs, and obligations, in order to heal and put things as right as possible”* (Zehr, 2002, p 37).

Ook de Verenigde Naties formuleerden een definitie, die algemeen genoeg is om de vele varianten te kunnen omvatten: *“A restorative process is any process in which the victim and offender and, where appropriate, any other individuals or community members affected by a crime participate together actively in the resolution of matters arising from the crime, generally with the help of a facilitator”*. (United Nations Handbook of Restorative Justice).

2.3.2 Kenmerken van herstelrecht

Pelikan (2010) geeft aan dat, ondanks verschillen in definitie en praktijken, experts het eens zijn over drie basiskenmerken van herstelrecht. Die kenmerken zijn (overgenomen uit Hoek & Slump, 2011, p 9 en 10):

1. *Participatie staat centraal:* betrokkenen worden zoveel mogelijk in het proces betrokken. Herstelrecht wordt gezien als een democratische en participatieve vorm van recht doen. Het feit dat alle partijen zoveel mogelijk actief betrokken worden bij een herstelrechtelijk proces, blijkt ook tegemoet te komen aan de behoefte aan procedurele rechtvaardigheid van partijen.

2. *Herstel staat centraal,* zowel op materieel (reparative) als op belevingsniveau (restorative). Het herstellen van de balans (de balans van Vrouwe Justitia), die is verstoord door het delict, vindt plaats door het slachtoffer in de gelegenheid te stellen genoegdoening te krijgen, vragen te stellen en het gebeuren af te sluiten en verder te gaan met zijn/haar leven. De dader wordt in de gelegenheid gesteld verantwoordelijkheid te nemen en iets goed maken oftewel via positieve herstellende activiteiten in plaats van via bewuste leedtoevoeging door de staat oftewel negatieve punitieve interventies.

3. *Ervaringen, emoties, behoeften en interpretaties van partijen staan centraal.* Herstelrecht sluit daarom goed aan bij de belevingswereld van mensen, in tegenstelling tot de formele zakelijke ‘objectieve’ strafrechtelijke wereld die vaak deels onbegrijpelijk is voor gewone niet-juridisch onderlegde burgers.

2.3.3 De hersteldriehoek

Waar in het reguliere strafrecht een 'dader' centraal staat, stelt herstelrecht de perspectieven van alle drie betrokkenen partijen centraal: slachtoffer, gemeenschap en dader. Men spreekt in dit verband over de hersteldriehoek. Bij het proces van herstelrecht worden bij voorkeur ook leden van de gemeenschap, voor zover zij te maken hadden met het conflict, betrokken. Bij delicten die samenhangen met langdurige conflictueuze relaties is de grens tussen dader en slachtoffer niet altijd zwart-wit te trekken. Rollen kunnen wisselen of elkaar versterken.

De hersteldriehoek wordt gevormd door de volgende perspectieven:

- Vanuit het slachtoffer: versterken, genoegdoening, compensatie en herstel;
- Vanuit de gemeenschap: steun bieden bij de behoeften en verplichtingen van de betrokkenen en om rechtzetten en herstel (vrede en verzoening);
- Vanuit de dader: begrijpen, schuld en verantwoordelijkheid.

De rol van de gemeenschap wordt meestal ingevuld in de microgemeenschap om het slachtoffer en de dader.

2.3.4 Herstelrecht en trends in de samenleving

De snel toenemende belangstelling voor herstelrecht hangt samen met een aantal internationale trends. Ook de belangstelling voor meer slachtofferbewust werken vanuit de reclassering is tegen deze achtergrond beter te begrijpen. Het gaat om de volgende trends (overgenomen uit van Hoek, Slump, Ochtman en Leijten, 2011).

Trend 1: Versterking positie slachtoffers

Zowel in het maatschappelijk en politiek discours als in het veiligheidsbeleid staat het slachtoffer steeds meer centraal. 'Empowerment' van slachtoffers is ook een grondgedachte van herstelrecht.

Trend 2: Democratisering en responsabilisering

Wereldwijd is er een tendens zichtbaar waarin burgers meer zeggenschap en actieve participatie eisen. Ook op het gebied van veiligheid wordt steeds meer de noodzaak benadrukt van actief burgerschap en de burger als partner in het integrale veiligheidsbeleid. Het participatieve karakter van herstelrecht sluit daarop aan.

Trend 3: Internationalisering

Internationale regelgeving op het gebied van herstelrecht is vooruitstrevender dan de Nederlandse. De internationale druk die dit oplevert kan stimulerend doorwerken mits de juridische uitwerking op nationaal niveau adequaat plaatsvindt.

Trend 4: Lokalisering

In het rapport 'Justitie over morgen; Scenario's en strategieën voor 2015' (Ministerie van Veiligheid en Justitie) staat het scenario opgenomen, waarin het volgende uitgangspunt centraal staat: 'Aan veel van wat Justitie doet kleven lokale aspecten. Het gaat immers vaak om lokale problemen, lokale doelgroepen, lokale interventies en lokale effecten. Daarom is voor rechtvaardig en doeltreffend en doelmatig justitiebeleid een adequate mate van lokaal luisteren en handelen vereist'. Herstelrecht past goed bij deze filosofie en sluit naadloos aan bij de gebiedsgebonden en probleemgerichte werkwijze van veiligheidshuizen.

Trend 5: Horizontalisering

In bovengenoemd rapport van Justitie staat ook een scenario waarin wordt gesteld dat Justitie niet enkel meer van bovenaf oplegt maar ook vaker horizontaal samenwerkt en onderhandelt. "Het denken van Justitie begeeft zich ook steeds vaker buiten het formele kanaal van de juridische procedure: mediation, prejudiciële bemiddeling en voorwaardelijke sancties. En de nadruk op hard recht wordt aangevuld met 'soft law', vormen van zelfregulering en horizontaal toezicht". Deze trend binnen Justitie biedt ruimte voor herstelrecht.

Trend 6: Bezuinigingen

Het bestaande strafrechtelijk systeem is erg duur. Uit onderzoek blijkt dat verschillende vormen van herstelrecht vrij efficiënt zijn, zodat bredere invoering van herstelrecht waarschijnlijk kostenbesparend zal zijn.

Trend 7: Roep om meer repressie

Achter de roep om meer repressie gaat waarschijnlijk het verlangen naar meer veiligheid schuil. Het is verstandig om af te stappen van de visie dat het strafrecht een panacee vormt waarmee alle vormen van onveiligheid tegengegaan kunnen worden. Het devies is om zuinig te zijn met strafrecht, dat oorspronkelijk ook bedoeld is als ultimum remedium. Herstelrecht, als aanvulling op het strafrecht, biedt hier kansen".

2.3.5 Herstelrecht en schuld, schaamte en spijt

In de literatuur over herstelrecht spelen verschillende discussies over empathie, schuld, schaamte en spijt, discussies die al aan de basis lagen van de RJ. Mirsky (2003) hierover: *"Another important component of creative restitution is the idea of the renewal of self-respect (Mirsky, 2003). "Certainly one of the first objectives for the offender ... is the bolstering of his feelings of self-worth," wrote Eglash (with Paul Keve, 1957) then director of Hennepin County Probation Department, Minneapolis, Minnesota, U.S.A.), adding, "So much has happened to [an offender] to weaken or destroy that sense of worth. In the beginning, perhaps, a rejecting parent; then problems in school that added to feelings of inferiority; then failures in jobs, discord in marriage, or a variety of other sources of trouble. ... And now to have been arrested, jailed, tried*

and found guilty seems to say to the defendant all over again, in the most concrete ways, that he is an inferior object with no right to look at himself with pride or hope.”

Door Maruna⁷ werd in dit verband Lacey en Pickard (2012) aangehaald die spreken van ‘responsibility without blame’. *“We argue that taking this clinical model of ‘responsibility without blame’ into the legal realm offers new possibilities. Theoretically, it allows for the reconciliation of the idea of ‘just deserts’ with a rehabilitative ideal in penal philosophy. Punishment can be reconceived as consequences – typically negative but occasionally not, so long as they are serious and appropriate to the crime and the context – imposed in response to, by reason of, and in proportion to responsibility and blameworthiness, but without the hard treatment and stigma typical of affective blame. Practically, it suggests how sentencing and punishment can better avoid affective blame and instead further rehabilitative and related ends, while yet serving the demands of justice.”* (Lacey & Pickard, 2012)

De Australische criminoloog Braithwaite kwam met de term ‘reintegrative shaming’ als tegenhanger van ‘desintegrative shaming’. Bij reintegrative shaming is er wel sprake van een afkeuring van het handelen van de dader, maar wordt tegelijk getracht respect voor hem/haar te behouden door hem de mogelijkheid te bieden weer opgenomen te worden in de gemeenschap waarvan hij deel uitmaakt (Walgrave & Braithwaite, 1999). Baumeister en Tangney menen echter dat *schuld* vooral te maken heeft met empathie en reparatie en dat *schaamte* leidt tot terugtrekking en het niet nemen van verantwoordelijkheid. Van Stokkum (2002) stelt (...) *it is concluded that guilt is an important aspect of the restorative process. But guilt has limited affect resonance possibilities, misses the other-regarding aspects of remorse and does not seem to incite the offender to reconsider his or her identity. In conclusion, it is argued that (reintegrative) ‘shaming’ is a dubious concept.*

2.3.6 Contra indicaties voor bepaalde daders?

Over contra-indicaties voor bepaalde daders is in de literatuur weinig geschreven en wat er is geschreven is vooralsnog niet consistent met elkaar. Er zijn wat algemene uitspraken te vinden over contra-indicaties bij psychopatische en autistische daders, bij psychiatrische stoornissen en verslavingsproblemen bij de dader, en bij een te laag IQ van de dader. Ook slachtoffers die te kwetsbaar zijn, te boos, te getraumatiseerd zij worden soms als contra-indicatie genoemd, maar soms worden die weer tegengesproken.

Van Garsse pleit er voor dat het in principe voor iedereen mogelijk moet kunnen zijn – mits per situatie de context in acht wordt genomen. *“We note that the capacity for mediation is relatively independent of age, sex, social status and background of the parties concerned. Even for seriously traumatized persons, it appears that the offer of mediation is often meaningful, if only in order to communicate the powerful message of refusal to the offender. To be sure, the mediation must guarantee a certain equilibrium between the parties. For this, together with the*

⁷ Op de 13th Annual Conference of European Society of Criminology gepresenteerd door Shadd Maruna (2013).

mediator, the “contexts” of offender and victim must also assume responsibility. Thus, when dealing with minors or with mentally or psychologically weaker persons, the active involvement in the process of mediation of parents, an ombudsman or lawyer, is often indispensable. However, even with the support of “intermediary third parties”, one encounters limits. Thus, with non-native speakers, an obvious communication problem can stand in the way of the mediation. Mediation using an interpreter does not provide an obvious solution... In addition, some plead for the exclusion of mediation for offenders with a psychopathic personality. Rather than being seen as definitive limits to be respected at all costs, both problems appear to us to be significant methodological obstacles which, however, can be overcome. They do not dissuade us from the thesis that mediation in principle can be meaningful for any offender and any victim. They also do not represent a reason not to leave the actual choice of whether or not to participate to the parties themselves”. (Van Garsse, 2010)

In een onderzoek van Van Montfoort voor het WODC (Van Burik, 2010) wordt echter gesteld dat *“als contra-indicaties kunnen gelden psychiatrische problematiek bij de deelnemers en huiselijk geweld als delictcategorie.”*

Raaijmakers en Wieland (2013) gaan wel uit van contra-indicaties maar stellen, met van Garsse, dat in deze gevallen vooral extra aandacht nodig is van de begeleider. Over slachtofferdadergesprekken in de klinische forensische zorg zeggen zij: *“Bij zijn overweging om het proces van een slachtoffer-daderconfrontatie in gang te zetten, gaat de forensisch systeembegeleider⁸ in eerste instantie na of er sprake is van ernstige traumatisering van het slachtoffer en indien dit het geval is, in welke fase van het verwerkingsproces het slachtoffer zich bevindt. Van belang is of het slachtoffer over voldoende draagkracht beschikt om het proces in te gaan en welke motieven bij het verzoek een rol spelen. Als bijvoorbeeld de behoefte aan wraak doorslaggevend is, zal de systeembegeleider meer gesprekken voeren om te achterhalen of bij het slachtoffer ook andere, meer constructieve motieven aanwezig zijn en of daarbij aangesloten kan worden.”*(Raaijmakers & Wieland 2013, p.308)

En in dezelfde publicatie: *“Een belangrijke afweging die de systeembegeleider daarbij vooraf moet maken, is of de patiënt⁹ niet alleen gemotiveerd is, maar ook ertoe in staat moet worden geacht zich verantwoordelijk op te stellen. Alleen als duidelijk is dat de patiënt de situatie naar verwachting goed kan hanteren en hij zich aan de gemaakte afspraken kan houden, wordt het proces in gang gezet.”* *“Ook als een patiënt niet in staat is empathie voor het slachtoffer en berouw te tonen, bijvoorbeeld als er sprake is van psychopathie of een bepaalde psychische stoornis, kan slachtoffer-daderconfrontatie zinvol zijn. Als een patiënt tot het inzicht is gekomen dat hij in de toekomst geen geweld meer moet gebruiken en hij dit op gepaste wijze kan verwoorden, kan het slachtoffer hierbij gebaat zijn. Het kan bijvoorbeeld zijn angst verminderen.”*(p.309)

⁸ Degene die het slachtoffer-dadergesprek begeleid, de neutrale bemiddelaar dus.

⁹ Dit citaat gaat over de forensisch psychiatrische zorg. De patiënt is de dader.

Om te kunnen vaststellen of een slachtoffer-dadergesprek op zijn plaats is, is dus in iedere situatie opnieuw onderzoek nodig naar motieven van beide partijen en naar wat de dader het slachtoffer kan bieden.

2.3.7 Herstelrecht en effecten

Slachtoffer-dadergesprekken worden in Nederland voor een belangrijk deel uitgevoerd door de organisatie Slachtoffer in Beeld (SiB). Door Zebel (z.j.) werd een onderzoek gedaan naar de effecten van dader-slachtoffergesprekken in Nederland op basis van in 2009 en 2010 verzamelde data bij SiB. Deze ‘slachtoffer-dadergesprekken’ vinden plaats onder begeleiding van professionele bemiddelaars van Slachtoffer in Beeld, en deelname is voor beide partijen uitsluitend op vrijwillige basis. Er is een uitgebreide voorbereiding door bemiddelaars op basis van een protocol om te voorkomen dat het gesprek ‘fout gaat’ of dient om ‘wraak te nemen’. Slachtoffer in Beeld ziet een slachtoffer-dadergesprek als een zinvolle aanvulling op de strafrechtelijke afhandeling van delicten in Nederland. Waar het strafproces vooral vergelding biedt voor aangericht leed, bieden zulke gesprekken slachtoffers en daders de mogelijkheid in te gaan op hun onderlinge verhouding en op de meer morele aspecten en gevolgen van het delict. De dader kan verantwoordelijkheid nemen tegenover het slachtoffer en excuses maken (de bereidheid onder daders hiertoe is bij Slachtoffer in Beeld een voorwaarde voor een slachtoffer-dadergesprek); het slachtoffer kan erkenning krijgen en kan prangende vragen stellen. Op deze wijze krijgen slachtoffers en daders de mogelijkheid om met elkaar in contact treden en op een persoonlijke manier te reageren op het misdrijf en naar de andere partij. Een dergelijke mogelijkheid wordt in het strafproces in de regel niet geboden.

Deze visie sluit nauw aan bij het centrale idee van ‘restorative justice’. (Zebel, z.j.)¹⁰ Uit het onderzoek blijkt onder meer dat enige ondersteuning wordt gevonden voor de onderzochte stelling *“Het slachtoffer-dadergesprek geeft daders inzicht in de gevolgen voor slachtoffers en dit raakt hen persoonlijk”*. *Daders schatten in dat slachtoffers minder angst en woede ervaren na het gesprek en dat komt overeen met wat slachtoffers zelf rapporteerden. Het werd echter niet duidelijk of hier een directe relatie lag met het bemiddelingsgesprek. “Echter, er waren nog enkele bevindingen onder daders die mogelijk iets zeggen over de inschattingen die daders maken over slachtoffers na een slachtoffer-dadergesprek. De antwoorden van daders over de gevolgen onder slachtoffers vertoonden na een slachtoffer-dadergesprek een sterkere en significante samenhang met hoe zij naar zichzelf keken dan voor het slachtoffer-dadergesprek. Met andere woorden: schatten zij een grote mate van angst en woede in bij slachtoffers richting hen, dan keken zij ook negatiever naar zichzelf. Schatten zij deze emoties als minder sterk in onder slachtoffers, dan keken zij minder negatief naar zichzelf. Dit laat zien dat na een*

¹⁰ Visie, doelstelling en uitgangspunten zijn door Zebel gedeeltelijk overgenomen en bewerkt uit Zebel, Duinstra & Lelivelt (2009), Slachtoffers en daders over en met elkaar: Slachtoffer in Beeld. In: Goed Recht. 25 jaar Slachtofferhulp (pp. 228-237).

slachtoffer-dadergesprek de ingeschatte gevolgen voor slachtoffers daders persoonlijk meer 'raken' dan voorafgaand aan een dergelijk gesprek. Daders lijken dus door het gesprek ontvankelijker voor de gevolgen van het delict voor slachtoffers.” (Zebel, z.j.)

In het onderzoek van Van Burik e.a. (2010) wordt onder meer geconcludeerd dat het in slachtoffer-dadergesprekken bij het slachtoffer gaat het daarbij om een toename van tevredenheid, een afname van angst, woede en trauma, en een betere informatiepositie. Bij de dader betreft het een verminderde kans op recidive, het beter nakomen van afspraken en een grotere ervaren rechtvaardigheid van het proces. Gesteld wordt dat in Nederland nog uitsluitend tevredenheidsonderzoek is gedaan, maar dat het in principe mogelijk is om een effectmeting te doen. *“Samenvattend veronderstellen we dat het verhelderen van de gebeurtenis zelf tijdens het slachtoffer-dadergesprek aanleiding is voor nieuwe beeldvorming over de gebeurtenis en in die zin een mediator is voor cognitief herstel. Het opnieuw beleven van oude negatieve emoties en het ervaren van nieuwe positieve emoties bevorderen het emotionele herstel. De ervaring van veiligheid, respect en vrijwilligheid medieert het herstel van het zelfbeeld. En het moreel herstel ten slotte, wordt gemedieerd door het aanbieden van de contactmogelijkheid aan het slachtoffer, de confrontatie tussen slachtoffer en dader en het excuus van de dader gevolgd door vergeving door het slachtoffer.”* (Van Burik, 2010)

2.4 Behoeften van slachtoffers

Voor de inrichting van slachtofferbewust werken bij de reclassering is het van belang dat er voldoende zicht is op behoeften van slachtoffers.

In literatuuronderzoek van Van Hoek en Slump (2013) over Nederland en Vlaanderen wordt ook ingegaan op de behoeften van slachtoffers. Gesteld wordt dat behoeften van slachtoffers een grote variëteit vertonen en dat door het strafrecht hierin niet of maar te dele wordt voorzien terwijl het strafproces als zodanig extra schade aan het slachtoffer kan toebrengen.¹¹ Goede informatievoorziening aan slachtoffers is van belang, zij moeten weten wat er mogelijk is, zodat zij hun behoeften kenbaar kunnen maken. Uit het onderzoek bleek verder dat, hoewel slachtoffer-dadergesprekken bedoeld zijn als voorziening voor slachtoffers, doorverwijzingen voor het grootste deel afkomstig zijn vanuit de reclassering en de Raad voor de Kinderbescherming en niet vanuit de bureaus Slachtofferhulp.

De accenten die worden gelegd m.b.t. behoeften van slachtoffers verschillen naar de aard van de organisaties die deze uitdragen. Genoemd worden de behoefte aan praktische en/of emotionele ondersteuning, een sterkere juridische positie in het strafrecht, een andere manier van omgaan met (strafrechtelijke) conflicten met meer mogelijkheden tot participatie en herstel en empowerment van maatschappelijk achtergestelde bevolkingsgroepen, zoals de vrouwenbeweging.

¹¹ Overigens kunnen ook herstelrechtelijke processen schade aan het slachtoffer toebrengen, zodat waarborgen voor een goede uitvoering cruciaal zijn. (Van Hoek en Slump, 2013)

Voor wat wordt genoemd 'herstelgerichte detentie' is gevonden dat deze de mogelijkheid biedt detentieschade te voorkomen of te beperken en dat deze zich zou moeten richten op zelfherstel, herstel richting achterblijvers, richting slachtoffer en richting gemeenschap. (Van Hoek & Slump, 2013).

In een analyse van de vele verschillende studies die verricht zijn naar het belang van slachtoffers bij herstel, brengt Daniela Bolivar (2010) de belangrijkste thema's voor slachtoffer samen. Zij vindt in de literatuur vijf accenten die gelegd kunnen worden, geredeneerd vanuit het slachtoffer. Het accent kan bij de herstellpoging voor het slachtoffer liggen op (1) reparation, op (2) meeting needs, op (3) restauration, op (4) healing of op (5) empowerment.

Bij reparation gaat het om vergoeding van de schade, bij meeting needs wordt tegemoet gekomen aan de behoefte van het slachtoffer om te begrijpen waarom hij slachtoffer is geworden en erkend te worden in zijn behoefte tot herstel van rechtvaardigheid, die door het delict geweld is aangedaan. Het slachtoffer zoekt herstel van de status quo. Deze twee vormen noemt Bolivar (2010) passief herstel, omdat het slachtoffer afhankelijk is van de bereidheid dader om de schade te vergoeden of van dader en justitie om het slachtoffer te erkennen in zijn behoeften.

Maar de emotionele impact van een delict en de morele vragen die het oproept, vragen ook een *actieve* inzet van het slachtoffer. Restauration, herstel, vraagt om het onder ogen zien van de emoties die het delict heeft losgemaakt en de vraag hoe je daar nu als slachtoffer mee om wilt gaan.

Erkenning krijgen van de dader en excuses aangeboden krijgen speelt hierin zeker een rol, maar het is aan het slachtoffer om hier voor zichzelf een vervolg aan te geven. Aan hem de vraag hoe hij deze erkenning in wil zetten voor zijn eigen herstel.

Healing gaat nog een stap verder. Het gaat om het traumatisch effect van het delict, de wijze waarop het slachtoffer probeert om hiervan te herstellen en daarbij wordt ook gekeken naar de rol die de dader hierin kan vervullen. Dit verwerkingsproces, dat het primaire belang is van het slachtoffer, vergt een langdurig inspanning van hem of haar om tot een afronding te komen.

Bij empowerment gaat het over terugwinnen van het gevoel van kracht. Het delict is een onverwachte gebeurtenis die het machtsevenwicht, de controle over het eigen leven, verstoort. Het slachtoffer wil actief deel uit maken van een proces om het gevoel van controle te herwinnen.

Dit is geen geïsoleerde, intrapsychische exercitie, maar herwinnen van regie ontwikkelt zich juist in interactie met de omgeving.

Belangrijk in de analyse van Bolivar (2010) is dat ze laat zien dat de belangen van het slachtoffer soms gediend worden door de wijze waarop instituties erkenning geven aan het aangedane leed en dat de wijze waarop dit gebeurt ondersteunend kan zijn aan het herstel van de inbreuk die het delict op zijn of haar leven pleegde. Deze conclusie is relevant voor de wijze waarop de reclassering het slachtofferbewust werken inricht. In de conclusie komt dit terug.

2.5 De reclassering en slachtofferbewust werken

Literatuur over vormen van slachtofferbewust werken bij de reclassering, die niet uitsluitend herstelrechtelijk zijn of over slachtoffer-dader bemiddeling gaan is schaars. Crawford en Enterkin (2000) deden een kwalitatief onderzoek naar informerend slachtoffer contact bij twee reclasseringsorganisaties en vonden dat de slachtoffers over het algemeen erg tevreden waren. *“The research presented here suggests that victims of serious crime can benefit significantly from good quality, timely and well delivered information with regard to simple, factual information on the offender’s custody; contextual information which would allow them to understand the conditions of the offender’s custody; and explanations of criminal justice terminology and procedures.”* Hun verdere conclusies komen er op neer dat als er op wat voor manier dan ook slachtoffercontact wordt gerealiseerd door reclassering, dat goed moet gebeuren. Dat wil zeggen dat er duidelijkheid moet zijn over de doelstelling en intenties van het slachtoffercontact, in het bijzonder waar het gaat om informatie van en over het slachtoffer. *“However, the research findings suggest the need to ensure a clear demarcation of the boundaries between the different elements of victim contact work and to clarify the limitations of the service, particularly with regard to information, the outcomes of consultation and the nature and extent of ‘support’ functions. In this regard, where victim contact service is delivered through partnerships between different agencies it is important that clear boundaries exist between the different roles, responsibilities and contributions as well as their limitations.”* (Crawford en Enterkin, 2000) King (2013) stelt op basis van 20 cliëntinterviews dat *“The various manifestations of guilt, remorse and regret that may constitute a reorientation of moral agency can act as both a deterrence from future offending and a motivation to make the transition towards desistance. The interview data showed that this reorientation of moral agency was prompted by discussions that formed part of the probation experience, sometimes in group work during programmes but most often within one-to-one supervision. Sometimes these discussions entailed a consideration of the impact upon victims, or the impact on the probationer’s own family, and probationers were clearly keen to distance themselves from their past behavior.”*

2.6 Aanvullende reflecties van experts

Uit de interviews kwamen, zoals in de inleiding aangegeven, veel verwijzingen voor naar literatuur, kwesties rond beleid, suggesties voor praktijken in Nederland, juridische inbedding en vragen over het methodisch handelen. Deze interviews zijn vooral gebruikt als ‘wegwijzer’ voor de verkenning in het veld en als basis voor deel 2 van dit rapport over het methodisch handelen. Enkele reflecties en opmerkingen kregen in de literatuur, de bestaande praktijken of de suggesties voor methodisch handelen geen plaats. Omdat zij, in het kader van dit hoofdstuk, wel van grote waarde zijn nemen we deze opmerkingen hier apart op.

Slachtofferbewust werken en basisbegrippen van de reclassering

Rechtvaardigheid: Volgens Van Garsse is dit een absoluut en moeilijk grijpbaar begrip. De wet streeft rechtvaardigheid na, maar is per definitie een onvolkomen uitdrukking van die rechtvaardigheid. Bij rechtvaardigheid gaat het om de verhouding tussen de maatschappelijke normstelling en de particuliere beleving van de betrokken personen. Bij een meer herstelgerichte benadering van de reclassering zou passen dat naast de huidige doelen ook het vergroten van rechtvaardigheid als reclasseringsdoel wordt beschouwd.

Veiligheid: Dit begrip zou volgens Van Garsse herijkt moeten worden van een statische naar een meer dynamische definitie. Sonja Snacken definieert zo'n dynamisch veiligheidsbegrip, waarbij het gaat om het vertrouwen in de interacties van mensen met elkaar.

Recidivevermindering: Weijers geeft aan dat de vraag of slachtofferbewust werken bijdraagt aan vermindering van recidive voor de slachtoffers niet relevant is, hooguit indirect, en op termijn. Maar zij zitten met een hele andere behoefte. "Je kunt je daarom afvragen of de waarde van slachtoffergericht werken bij de reclassering afgemeten moet worden aan de bijdrage die het levert aan recidivevermindering".

Fasen rechtsgang en tempo slachtoffer

Weijers vraagt aandacht voor de verhouding van de rechtsgang en het werkproces van de reclassering en het tempo en de behoeften van het slachtoffer. De reclassering heeft op heel verschillende momenten met slachtoffers te maken, of eigenlijk met daders die slachtoffers hebben gemaakt. Het is belangrijk dat het slachtoffer ook echt serieus wordt genomen. "Op dit moment overheerst het daderperspectief. We zitten in een klimaat waarin beleidsmatig aan de ene kant retorisch wordt gezegd: slachtoffers daar moet aandacht voor zijn, maar feitelijk opereren rechtbanken nog helemaal in de lijn van 'het is de daad afwikkelen.' Je ziet dat gepoogd wordt om het slachtofferperspectief op allerlei plekken mee te nemen in de ketenafhandeling. Dan wordt er bijvoorbeeld gekeken of er mediation is geweest voordat de zaak in behandeling komt. Maar ik vind dat je vooral je bewust moet zijn van dat slachtoffers hun eigen tempo nodig hebben en hun eigen behoeftepatroon hebben. Er is niet één type slachtoffer. Je hebt slachtoffers in de bekendensfeer, de buurman, de relatie waarmee gevochten is, je hebt volkomen onbekende. Je hebt ernstig getraumatiseerde slachtoffers en slachtoffers die er eigenlijk niks aan over hebben gehouden alleen wat materiële schade. Als we dat goed willen doen, dat is een machtig interessant terrein, dan moeten we het slachtoffertempo goed in acht nemen. Dus goed opletten wanneer het slachtoffer toe is aan enige vorm van bemoeienis".

Reclassering en slachtoffers

De vraag wanneer het in een reclasseringstraject aan de orde zou kunnen zijn is niet goed te beantwoorden. Het is eigenlijk een verkeerde vraag. De werkprocessen zijn wel duidelijk, maar slachtoffers kunnen er zo verschillend in staan. De een heeft pas na 4 jaar de behoefte om überhaupt de dader te zien, de ander wil er nooit meer iets mee te maken hebben en wil er zelfs

niet aan herinnerd worden. Bijvoorbeeld een moeder die vier jaar na de moord op haar dochter de dader wil spreken. Dat zijn situaties waar de reclassering een goede rol in zou kunnen spelen. “Het slachtoffer moet nooit onder druk gezet worden, maar als de vraag er komt, dan kun je als reclassering goud waard zijn als je daar goed mee omgaat. Kijk, het gesprek zelf, dan denk ik eerder aan SiB, maar de reclassering heeft het contact met de dader. Je moet ook de dader heel goed kennen, de leefwereld kennen van de dader, en iemand moet al die voorbereidende gesprekken doen. Als het alleen maar een eenmalig gesprek is, wat in sommige landen gebeurt, dat schiet niet op. Je moet van beide partijen een goed beeld hebben: hoe gaan dingen aankomen, waarom wil iemand het eigenlijk, dat moet je goed voorbereiden, als je merkt dat die behoefte ergens ligt, dan moet je beide partijen goed voorbereiden. Je moet van beide partijen een goed beeld hebben: hoe komt het aan bij de ander? Komt ie er zelf mee? Is het iemand die spijt heeft of helemaal niet? Waar zou het voor één van de partijen onbevredigende dingen kunnen opleveren, hoe ondervang je dat? En daar zou dus de reclassering een grote rol in kunnen spelen”.

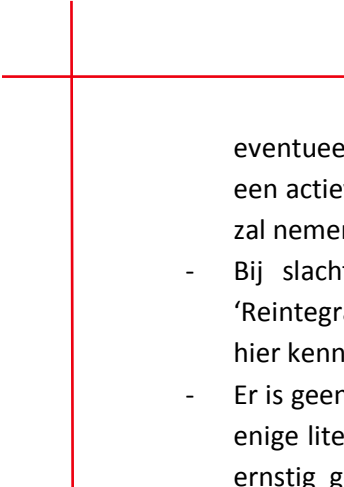
“Maar dat vraagt wel kennis en vaardigheden van de reclasseringswerkers. Dat vraagt ook om werkers die dat heel geregeld doen. Want het valt niet mee hoor, om aan jouw dader voor te stellen, na 4 jaar: de moeder van degene die je hebt doodgemaakt wil na heel lang aarzelen toch een keer met je praten want ze heeft nog veel vragen. Of omgekeerd. Er ligt een vraag bij een dader, direct na het delict maar het slachtoffer is er niet aan toe. Hoewel, dat komt heel weinig voor, dat iemand meteen erna wil praten. Er zit vaak veel tijd tussen. Slachtoffers die meteen na een heel ernstig delict voorgelegd krijgen, dat bleek uit onderzoek ook wel, of ze behoefte hebben aan contact met de dader, dat is voor mensen overweldigend, verschrikkelijk. Dat brengt ze soms nog meer in de war. Maar daar heb je echt kennis voor nodig, binnen de reclassering”.

2.7 Conclusies bij 2: concepten en bevindingen

In de literatuur is veel te vinden over uitgangspunten, praktijken en bevindingen rond herstelrecht en daarbij specifiek de herstelbemiddeling. Dit is een pijler en een inspiratiebron voor het slachtofferbewuste werken bij de reclassering. Maar het was niet de centrale vraag van deze verkenning. Die ging over de vraag welke andere praktijken zijn beschreven en onderzocht. Hierover is echter nog relatief weinig beschreven, omdat deze praktijken momenteel internationaal in ontwikkeling zijn, al dan niet vergezeld van startend of lopend onderzoek.

Dit gezegd hebbende kan uit deze literatuurverkenning het volgende geconcludeerd worden.

- De momenteel in zwang zijnde theorieën en methoden van de reclassering kunnen in indirecte zin bijdragen aan slachtofferbewust werken. Voor een uitgebreide beschrijving is verwezen naar Menger et al. (2013).
- De principes van herstelrecht kunnen een belangrijke rol spelen bij de vormgeving van slachtofferbewust werken. Hoewel de reclassering (vermoedelijk) niet zelf bemiddelingsgesprekken zal gaan uitvoeren is de basisvraag van herstelrecht relevant: draagt deze activiteit (van de reclassering) bij aan herstel van dader, slachtoffer en

eventueel de omgeving? Enkele trends in de samenleving maken het aannemelijk dat een actieve betrokkenheid van de gemeenschap ook in het reclasseringswerk een vlucht zal nemen. Er zijn enkele positieve effecten bekend van herstelrecht.

- Bij slachtofferbewust werken spelen de begrippen schuld en schaamte een rol. 'Reintegrative shaming' draagt bij aan herstel. Het is belangrijk dat reclasseringswerkers hier kennis van nemen.
- Er is geen consistent beeld over contra-indicaties bij daders voor herstelrecht, hoewel er enige literatuur is die het ontraadt bij psychopathische of autistische stoornissen en bij ernstig getraumatiseerden. Algemeen wordt wel gesteld dat dit geen harde contra-indicaties zijn, maar dat deze cliënten een specifieke en zorgvuldige voorbereiding en begeleiding vragen. De vraag is dus niet: wie kunnen wel en niet? De vraag is veeleer: wie kan hoe en onder welke condities?' Over het belang van vrijwilligheid is ieder het wel eens.
- De behoeften van slachtoffers zijn divers van aard en het tempo van slachtoffers verschilt sterk. Waar de reclassering slachtofferbewust gaat werken met daders moet dit duidelijk zijn. Niet de fasen in het werkproces van de reclassering bepaalt de werkwijze maar de behoeften van de betrokkenen.
- Toewerken naar slachtofferbewust werken is niet alleen een kwestie van beleid, methoden en instrumenten. Consequente doordenking hiervan vraagt ook om kritische reflectie op enkele basisbegrippen die het reclasseringswerk van de laatste decennia kenmerkt, zoals de recidive als maat voor succes, het begrip veiligheid en het begrip rechtvaardigheid.

3. Slachtofferbewust werken: praktijken in Europa bij de reclassering

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is gebleken dat er behoorlijk wat conceptuele literatuur is over herstelrecht en over bemiddelingscontacten tussen dader en slachtoffer. Er is slechts beperkt literatuur beschikbaar over andere opties voor slachtofferbewust werken vanuit de (Nederlandse) reclassering, die in de meeste gevallen (afgezien van huiselijk geweld en aanverwante delicten) alleen contact heeft met daders.

Ook onderzoeksresultaten naar andere vormen dan herstelbemiddeling zijn moeilijk te vinden, wat begrijpelijk is daar het werken vanuit de reclassering aan *victim awareness* zich in veel landen nog in het pilotstadium bevindt. Onderzoek daarnaar is er nog niet, is net gestart of loopt nog. In de komende jaren zijn hiervan resultaten te verwachten.

Aanvullende informatie op het beperkte literatuuronderzoek

Om toch wat meer zicht te krijgen op verschillende opties en interessante praktijken voor de reclassering is door de onderzoekers besloten om dan maar zelf bij een aantal landen in Europa na te gaan welke praktijken daar bestaan, wat de ervaringen ermee zijn en of er al sprake is van onderzoeksresultaten.

Dit is gedaan door middel van een email enquête bij verschillende relevante experts uit Europa. De aan te schrijven landen zijn geselecteerd op advies van de CEP, als zijnde landen met ervaring op dit gebied. De CEP droeg ook experts aan die op Europese conferenties hadden gesproken. Ook de begeleidingscommissie van de onderhavige verkenning voorzag ons van enkele namen. Er is tot slot een mail gestuurd naar Victim Support Europe, die het doorzond naar de bij hen aangesloten landen.

Vragen bij enquête

Aan de aldus geselecteerde experts is gevraagd om de lopende praktijk (beleid, pilot, afgerond of lopend) rond slachtofferbewust werken weer te geven, aan de hand van de volgende items:

- Passend bij welk type daders en slachtoffers en welke voorwaarden worden gesteld aan daders/slachtoffers?
- Effecten op dader en slachtoffer (voor zover bekend)?
- Juridische inbedding en eventuele knel- ontwikkelpunten?
- Inbedding in beleid: hoe, is er meer nodig, privacyregels, etc?
- Wat vraagt het van het netwerk, de keten, wat is er al, wat zijn ontwikkelpunten?
- Zijn er verschillende concrete handelingsopties mogelijk binnen de basisvariant?
- Inbedding in werkprocessen: welke fasen/taken, in welke mate gestructureerd door aanpassing instrumentarium, registratiesystematiek?
- Wat vraagt het methodisch: vragen, suggesties en aanknopingspunten voor de methodische handreiking.

Bij het verzoek om de enquête in te vullen is expliciet vermeld dat het ging alle vormen van slachtofferbewust werken.

Definiëring probation

Bij het uitzetten van de enquête was van tevoren duidelijk dat er tussen landen aanzienlijke verschillen bestaan in positie, inbedding, beleid en praktijk van de reclassering. Op dit punt houden we ons aan de formulering van Van Kalmthout en Durnescu (2008) die in hun handboek *Probation in Europe* de culturele verscheidenheid in Europa benadrukken, waarvan de verscheidenheid van het reclasseringswerk een weerspiegeling is. In dit handboek over de verschillende Europese reclasseringssystemen gebruiken zij de term 'probation' voor alle variëteiten van de reclassering in Europa. *"The concept of "probation" is applied as what in sociology is termed a "sensitizing concept": a rather broad and open concept which acquires its meaning in the context in which it is used. In this volume, the term "probation" refers to all probation activities in the criminal justice field (writing social enquiry reports, early intervention work, activities in the field of community sanctions and measures, activities in penitentiary institutions, supervision, probation as a sanction, crime prevention activities et cetera)."* (Van Kalmthout en Durnescu, 2008, p. 1).

In dit hoofdstuk houden we deze omschrijving aan, wat betekent dat alle informatie die relevant lijkt voor de ontwikkeling van Nederland reclasseringsbeleid is meegenomen, ongeacht de verschillen in positionering van de reclassering in verschillende landen.

3.2 Resultaten

In totaal zijn 17 enquêtes uitgezet. Daarvan zijn er, na herhaald verzoek, zes geretourneerd. Enkele landen hebben de vragen groepsgewijs ingevuld, als team deskundigen. De reacties waren meer en minder gedetailleerd. Enkele respondenten hebben de vraag beantwoord vanuit de wenselijke situatie en gaven aan hoe het *zou moeten* zijn in plaats van hoe het *is*. Ondanks expliciet verzoek om ondersteuning met onderzoeksuitkomsten ontbraken die over het algemeen. Waar de vraag werd beantwoord bleek dat er over de betreffende pilots of praktijken nog geen onderzoeksresultaten beschikbaar zijn. Ook hier vormt herstelbemiddeling een uitzondering. Hieronder een beknopte weergave van de antwoorden die relevant zijn voor dit rapport.

3.2.1 Noorwegen

Inbreng van het slachtofferperspectief staat voor de reclassering vooral in dienst van recidivevermindering.

Fasen: Detentie & Reclassering worden door dezelfde instantie (Kriminalomsorgen) uitgevoerd en slachtofferbewust werken komt in alle fasen voor. De reclassering in Noorwegen is betrokken bij het tenuitvoerleggen van de straf. Voordien is er alleen betrokkenheid in de

vorm van het uitvoeren van een voorlichtingsrapport. In die fase is er geen rol voor het slachtofferperspectief, daarna wel opties.

Organisaties: In Noorwegen bestaan sinds de jaren 70 de zogenaamde Konfliktrådene, lokale/regionale organisaties die optreden als bemiddelingsinstanties voor burgers in civiele zaken, maar ook in strafzaken. De verdeling civiel/straf was circa 50/50 in 2012. Er zijn er 22 van over het gehele land. Er is een landelijke koepelorganisatie genaamd Sekretariat for Konfliktrådene, gevestigd in Oslo, met 14 fte. De meeste bemiddelaars zijn vrijwilligers. De dienstverlening is gratis. De Konfliktrådene worden gefinancierd door het Ministerie van Justitie en Openbare Veiligheid en vallen onder haar eindverantwoordelijkheid. De Kriminalomsorgen (detentie en reclassering) werkt op meerdere terreinen samen met de Konfliktrådene, zowel praktisch als beleidsmatig.

Juridische inbedding: Er zijn geen specifieke vereisten vastgelegd bij wet. De procedures bieden wel mogelijkheden voor bemiddeling of vergroten van victim awareness binnen het kader van taakstraffen, maar eveneens in door de reclassering vastgestelde inhoud van het uitvoeren van elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidsstelling.

Werkprocessen: Mogelijkheid van dader-slachtoffer bemiddeling wanneer de dader een straf uitvoert onder regie van de Kriminalomsorgen. Dit gebeurt echter zeer sporadisch en nog niet gesystemiseerd. Sommige reclasseringskantoren hebben eigen samenwerkingsverbanden met de lokale Konfliktråde, bijvoorbeeld rond cursussen waarin het omgaan met conflicten wordt behandeld.

Inbedding in taakstraf: In Noorwegen bepaalt de reclassering in hoge mate wat de inhoud van de uren taakstraf zal zijn waartoe iemand door de rechtbank is veroordeeld. Daarin kunnen de uren besteed aan conflictbemiddeling meegeteld worden, alsmede eventuele uren die de dader besteedt aan activiteiten als gevolg van afspraken gemaakt tijdens de conflictbemiddeling. Als verplicht deel van een taakstraf dient men te verschijnen op het reclasseringskantoor voor individuele criminaliteitsvoorkomende gesprekken. In deze gesprekken wordt als regel het perspectief van het slachtoffer naar voren gebracht en besproken. Een ander mogelijk onderdeel van een taakstraf kan een gedragsbeïnvloedend programma zijn. In vele van deze programma's zijn modules opgenomen die het slachtofferperspectief belichten. Hier gaat de reclassering uiteraard uiterst voorzichtig te werk en verzekert men zich op ieder beslissend moment de instemming van het slachtoffer en van de dader. Beide partijen kunnen zich op elk gewenst tijdstip terugtrekken.

Methodische kennis, handreikingen: Niet aanwezig. Wel trainingsmateriaal (maar niet in Engels). Reclasseringswerkers kunnen als vrijwilliger conflictbemiddeling doen, bij zaken die niet tot hun caseload behoren.

Ervaringen, onderzoeksbevindingen: Geen Engelstalige literatuur over ervaringen. Algemeen: ervaringen met conflictbemiddeling erg positief. En het is moeilijk om conflictbemiddeling te integreren in de taakstraf, met name vanwege onwil bij slachtoffers om opnieuw geconfronteerd te worden met het delict, nadat het vonnis al is gevallen.

3.2.2 Duitsland

In Duitsland verschilt het beleid sterk per deelstaat.

Vorm: De expert uit Bremen: slachtoffer ondersteuningsorganisaties zijn ontwikkeld door NGO's. Ook de ontwikkeling van herstelrecht is voornamelijk door NGO's gepromoot. Reclasseringsorganisaties waren tot voor kort sterk dadergericht, maar beginnen het slachtofferperspectief erbij te betrekken. Zij hebben tegenwoordig de verantwoordelijkheid om rechtbanken te helpen beslissen welke maatregelen noodzakelijk zijn voor het waarborgen van de veiligheid van het slachtoffer.

Fasen: Volgens de wet kan het in alle stadia van de procedure worden ingezet.

Het is de bedoeling dat de reclassering de rechtbank voorziet van een geschreven rapport over de sociale achtergrond van de dader. Dit rapport kan ook het slachtofferperspectief bevatten. Na het vonnis zijn de taken vooral gericht op steun en begeleiding van de dader.

Partners: Bewährungshilfe (reclassering) voor iemand dit is veroordeeld tot een gevangenisstraf maar niet is gedetineerd, of is vrijgelaten uit de gevangenis. Daarnaast Gerichtshilfe (court aid - rechtshulp). Dit zijn sociaal werkers die de rechtbanken en de aanklagers ('prosecution service'; OM) ondersteunen. Ze doen onderzoek naar de sociale en psychologische achtergrond van daders en ook helpen ze bij het ondersteunen van slachtoffers. Voor jeugdigen is er een aparte Jugendgerichtshilfe.

Juridische inbedding: De rechtbank heeft de mogelijkheid om reclassering te combineren met specifieke slachtoffergerichte aanwijzingen, zoals het betalen van compensatie aan het slachtoffer. Ook is er de mogelijkheid om in het reclasseringstoezicht slachtoffergerichte gedragsaanwijzingen te geven, zoals de aanwijzing om het slachtoffer niet te benaderen. De taak van de reclassering is de dader te ondersteunen bij het uitvoeren van zulke aanwijzingen en te controleren of de dader zich eraan houdt.

Inbedding in werkprocessen? In opleiding voor reclasseringswerkers heeft victimologie een plaats. Daarbij hebben ze geleerd om schuld en schaamte aan te kaarten in gesprek met daders. Niet als een maatregel zoals 'shaming-procedures', maar als onderdeel van het gesprek over levensloop, behoeften en gevoelens. Er worden beroepstrainingen aangeboden over deze vaardigheden, maar in een vrije markt in Duitsland. Onbekend hoeveel reclasseringswerkers deze trainingen volgen. Slachtoffer-dader bemiddeling kan worden aangevraagd door de genoemde instanties (Bewährungshilfe en Gerichtshilfe), maar de meeste zaken worden verwezen door aanklagers. In sommige regio's en gemeenten in Duitsland werken reclasseringswerkers als mediators of begeleiders. Op andere plaatsen wordt die taak vervuld door NGO's. De belangrijkste slachtofferhulp-diensten zijn NGO's in Duitsland, waarvan de "Weißer Ring" de belangrijkste is. Hun personeel bestaat voornamelijk uit vrijwilligers.

Methodische handreikingen en onderzoeksbevindingen: niet bekend met beschrijvingen in Duitsland.

3.2.3 Tsjechië

Vormen: In Tsjechië is het actueel, een recente wet (2013) heeft de positie van slachtoffers verbeterd en de hele keten is erbij betrokken. Er komen verschillende vormen van slachtofferbewust werken voor: slachtoffer-dadergesprekken, gesprekken van de dader met de reclassering, en het Victim Impact Statement (slachtoffer spreekt zich uit tijdens rechtszaak). Ook zijn er mogelijkheden voor materiële compensatie, via een strafrechtelijke of civiele procedure. De reclassering heeft een actieve rol in slachtofferbewust werken. Bijvoorbeeld door contact op te nemen met het slachtoffer en hem/haar begeleiding aan te bieden, door vervolgdiensten aan te bieden aan het slachtoffer, door slachtoffer - dadergesprekken aan te bieden of door het samenstellen van de Victim Impact Statement te ondersteunen.

Fase(n): Voorafgaand aan strafoplegging maken de behoeften van het slachtoffer deel uit van de adviesrapportage en kunnen maatregelen worden voorgesteld die het slachtofferperspectief betreffen. Na de strafoplegging wordt 'het slachtoffer' meegenomen in de doelen en stappen van het reclasseringsplan. Voor vrijlating is het slachtoffer een expliciet aandachtspunt in het contact met de dader en wordt, indien aanwezig, het Victim Impact Statement met de dader besproken.

Partners:

- Probation and Mediation Service – PMS: begeleiding, reclasseringsprogramma's, slachtoffer-dader gesprekken;
- Rechtbank: neemt de behoeften van het slachtoffer in overweging bij het nemen van beslissingen, gebaseerd op de rapporten van de PMS;
- Politie: monitort in samenwerking met PMS het gedrag van de dader, als dat nodig is om het slachtoffer te beschermen;
- Non-gouvernementele organisaties (NGO's): helpen de dader zijn gemaakte afspraken na te komen ten opzichte van het slachtoffer en werken mee aan reclasseringsprogramma's rond mediation.

Juridische inbedding: De situatie van slachtoffers is sterk verbeterd sinds de inwerkingtreding van de nieuwe wet over Slachtoffers van Criminaliteit (geldig sinds 1 augustus 2013). De rechten en betrokkenheid (positie) van het slachtoffer maken deel uit van de Tsjechische Penal Code.

Werkprocessen: PMS medewerkers worden speciaal opgeleid in het omgaan met slachtoffers en daders (basis training, en follow-up trainingen), communicatie-vaardigheden en herstelrecht praktijk. Het slachtofferperspectief is onderdeel van recente trainingen die te maken hebben met de inwerkingtreding van de nieuwe wet over Slachtoffers van Criminaliteit.

Methodische kennis, handreikingen: Geen gegevens.

Ervaringen, onderzoeksbevindingen? Slachtoffers zijn erg positief zijn over slachtoffer-dadergesprekken en waarderen in het bijzonder de tijd die met ze is doorgebracht. Volgens onderzoek van het Tsjechisch Criminologie Onderzoeksinstituut ziet 80% van de slachtoffers die betrokken zijn bij slachtoffer-dader gesprekken dit als succesvol.

Slotopmerkingen: De volgende voordelen moeten worden bewerkt, omdat zij

belemmerend zijn voor slachtoffergericht werken:

- Alleen specialisten (i.e. psychologen) zouden met slachtoffers moeten werken
- Het zou niet goed zijn om 'oude wonden open te maken'
- Het slachtoffer zou niet in staat zijn om eigen beslissingen te maken
- Contact met de dader zou de situatie van het slachtoffer kunnen verslechteren.

3.2.4 Noord Ierland

Vorm: De PBNI (Probation Board Northern Ireland) verzorgt het reclasseringswerk. De reclassering werkt met een standard victim information scheme, dat onderdeel is van het normale werkproces. Daarin staat ondermeer dat een Victim Liaison Officer relevante informatie geeft aan het slachtoffer over het reclasseringstoezicht en over de sancties. Deze officer "responds to victims' rights to be kept informed about the Probation Supervised Sentence which the Court has imposed on the offender in their case".

Fase(n). In het Noord-Ierse systeem kunnen aanklagers / het OM vervolging voorkomen door een (herstel) conferentie te organiseren. Het is ook mogelijk dat de rechtbank een conferentie oplegt.

Ook zijn er herstelpraktijken in jeugdinstellingen en gevangenis.

Partners: geen gegevens.

Juridische inbedding: De wet voor jeugdigen verplicht rechtbanken en aanklagers om de dader de mogelijkheid te bieden mee te doen aan een gesprek met het slachtoffer.

Werkprocessen: Bewijzen van ontmoetingen overleggen, motiveren waarom er geen bemiddelingsgesprek heeft plaatsgevonden. Niet verplicht maar gebeurt wel.

Methoden:

- Persoonlijke ontmoetingen: hiervoor wordt veel moeite gedaan aangezien ze het meest bevredigend zijn voor slachtoffers. Men moet daarbij altijd de wensen van het slachtoffer respecteren en geen druk op hen uitoefenen of proberen de bijeenkomst te 'verkopen'.
- Geblindeerd glas: Een veel gebruikte optie. Een slachtoffer dat bang is om de dader te ontmoeten kan in de naastgelegen kamer zijn en met de dader communiceren, en hem zien zonder zelf gezien te worden. Alle kantoren zijn hiermee uitgerust.
- Live video gesprekken: goed voor daders die in hechtenis zitten.
- Telefoon gesprekken, brieven, vertegenwoordigers van slachtoffers.
- DVD's van slachtoffers gebruiken voor discussie of slachtoffers uitnodigen voor groepswerk met daders (van andere delicten).
- Materiële vergoeding: Een kleine symbolische betaling kan belangrijk zijn voor zowel het slachtoffer als de dader. Dit kan ook in de vorm van reparatie, bijvoorbeeld werk voor het favoriete goede doel van het slachtoffer.

Methodische kennis, handreikingen: De macht ligt bij de bemiddelaar, meer dan bij de partijen. Wij noemen ons proces narratieve dialoog. Zie twee artikelen in het boek Conferencing and Restorative Justice, onder redactie van Zinsstag en Vanfraechem (over herstelbemiddeling).

Onderschat niet de kracht van het strafrechtssysteem en het therapeutisch systeem bij het verstoren en koloniseren van het herstelproces.

Ervaringen, onderzoeksbevindingen?

Programma's voor slachtofferbewustzijn (gericht op dader zonder contact met slachtoffer) kunnen het bewustzijn en motivatie verhogen maar uit onderzoek is niet gebleken dat ze effectief zijn.

Reclasseringswerkers zijn geconditioneerd om de behoeften te bespreken, en handelen vaak onbewust op deze manier. Bijvoorbeeld door aan het slachtoffer te suggereren dat het goed zou zijn voor de dader als hij of zij een ontmoeting bijwoont. Soms verraden subtiele hints of lichaamstaal de vooringenomenheid. Dit ontmoedigt slachtoffers. Training, in het bijzonder uitgebreide en gedetailleerde rollenspellen kunnen dit verhelpen. Training gaat meer over afleren dan over leren.

Locatieverboden kunnen slachtoffers ervan overtuigen dat er serieus iets wordt gedaan om in hun behoeften te voorzien.

Het is nuttig om de reclasseringswerker aan te moedigen om zich voor te stellen dat het slachtoffer in de kamer is, elke keer als ze de dader ontmoeten. Als dat het geval zou zijn; hoe zou dat je werkwijze veranderen?

Als ze aan zichzelf worden overgelaten zullen reclasseringswerkers redenen vinden om het slachtoffer buiten beschouwing te laten. Je hebt een beleid en een procedure nodig die wordt gemonitord. Bijvoorbeeld bewijs van contact met het slachtoffer. En in verslaglegging opnemen waarom een ontmoeting *niet* heeft plaatsgevonden.

Ons systeem bekommert zich niet echt om de noden van slachtoffers en zal constant proberen zich te richten op de delinquent. Zowel therapeutisch als straffend.

De narratieve dialoog kan ook gebruikt worden als preventief via gemeenschaps- herstelrecht, familie groepsconferenties en herstelscholen ('restorative schools').

3.2.5 Engeland/Wales

De enquête is ingevuld door een groep medewerkers van Victim Support.

Vorm: Er zijn verschillende vormen van rechtstreeks contact, zoals: face to face bemiddelingsgesprekken; indirecte 'shuttle' mediation (bemiddelaar gaat op en neer tussen beide partijen), brief, telefoongesprek, videoboodschap.

Daarnaast zijn er verschillende vormen zonder rechtstreeks contact, zoals: training voor daders, gesprek met slachtoffers van een ander delict (al dan niet in groepsverband), gesprekken met daders over schade en gevoelens vanuit slachtofferperspectief. Tot slot de materiële vormen: directe compensatie aan het slachtoffer of compensatie als deel van de straf.

Fasen: Bij rechtszaak / veroordelingsfase kan het slachtoffer een geschreven verslag inbrengen. Dit verslag kan na uitspraak gebruikt worden bij het reclasserings- of gevangeniswerk, tijdens gesprekken met de dader en voor de slachtoffer liaison officer van de reclassering. Herstelbemiddeling kan worden aangeboden als formeel of informeel alternatief voor vervolging, bij vervolging na het pleidooi en voor- of na de veroordeling. De vormen zonder

rechtstreeks contact worden vooral na het vonnis ingezet. Training slachtofferbewustzijn kan worden gebruikt als alternatief voor vervolging of veroordeling. Materiële compensatie kan in alle fasen voorkomen. Compensatie en herstelrecht spelen vaak een rol bij het gerechtelijke besluit (bijzondere voorwaarde), omdat dit naleving bevordert.

Partners: Nationale of lokale slachtoffer dienstverlening. Geen centrale taak van de reclassering (daardoor kan de ethiek vervalsen). Reclasseringswerker is wel sleutelfiguur om het traject te ondersteunen. Peermentoring (leeftijdsgenoot) is in opkomst voor ondersteuning van dader. Ook de trainingen worden vooral gegeven door slachtoffer dienstverleners, niet door de reclassering. Ook hier peer mentoring in overweging.

Juridische inbedding: Recht op verslag van slachtoffer voor rechtbank is wettelijk vastgelegd. Ook bij wet vastgelegd dat rechtbanken een zaak mogen aanhouden voor alternatieve herstelrechtelijke afdoeningen.

Werkprocessen: Het werkproces van de keten zou feitelijk slachtoffergeleid moeten zijn. Daarbij moet ruimte blijven voor initiatief van de dader, maar in het werkproces van de reclassering moet worden bewaakt dat het proces niet alleen / vooral vanuit het perspectief van de dader wordt bekeken. In het werkproces moet ook aandacht zijn voor goed risicomanagement.

Methoden, handreikingen: Overgrote deel gaat over bemiddeling en beschrijvingen zijn vooral van logistieke aard. Het vergt training van alle betrokkenen in verband met de heftige emoties die boven kunnen komen. Er zijn slachtoffer bewustzijnstrainingen voor verschillende medewerkers van de rechtbank. Belangrijk principe: slachtofferbewust werken moet altijd daderspecifiek zijn en het moet zijn afgestemd op het specifieke delictprofiel.

Ervaringen, onderzoek: Over het algemeen zijn de ervaringen positief, als alles correct wordt uitgevoerd. Impact en effectiviteit is vooralsnog beperkt tot individuele zaken, maar er zijn steeds meer aanwijzingen dat herstelbemiddeling effectief is voor het verbeteren van de leefomstandigheden van het slachtoffer en voor het verminderen van recidive bij ernstige daders en veelplegers. Rond twee vormen zijn er indicaties voor negatief resultaat. Ten eerste programma's die straffend zijn en aanzetten tot schaamte en schuld kunnen contraproductief zijn en moeten beter worden onderzocht. En ten tweede wijzen ervaringen met gesprekken van daders met slachtoffers van een ander misdrijf uit dat deze geen positief effect hebben of de zaak juist ernstiger maken. Thames Valley UK is na een pilot in 2000 gestopt nadat bleek dat het een negatief effect had op de deelnemende daders.

3.2.6 Portugal

Reactie vanuit slachtofferhulp.

Vormen: de organisatie voor Slachtofferhulp in Portugal (APAV), gaat specifiek in op het thema huiselijk geweld en de aandacht voor het slachtoffer. Organisaties die belast zijn met de uitvoering van het vonnis hebben een reclasseringsmedewerker aangesteld die actief volgt hoe het met het slachtoffer gaat. Uitgangspunt is dat herhaald slachtofferschap voorkomen moet worden en de reclasseringswerker tevens goed geïnformeerd is over de gevolgen die het delict

voor het slachtoffer heeft gehad. De medewerker kan daartoe direct contact opnemen met het slachtoffer of met Slachtofferhulp indien zij reeds contact hebben met het slachtoffer. Ter verhoging van het slachtofferbewustzijn, worden er ook 'groepsessies' aangeboden aan daders. Inleven in de positie van het slachtoffer staat hier centraal. Soms, zo laat APAV weten, wordt Slachtofferhulp uitgenodigd om input te leveren voor deze groepsbijeenkomst.

Fase(n): Voorafgaand aan strafoplegging speelt het slachtoffer een belangrijk rol als informant over het huiselijk geweld dat zich afgespeeld heeft. Deze informatie wordt gebruikt om een inschatting te maken van de kans op herhaling.

In de fase na de strafoplegging volgt monitoring van de dader met behulp van informatie die de reclasseringsmedewerker verkrijgt van het slachtoffer.

Partners: 1e: Gerechtelijke uitvoeringsorganisaties, waaronder de Reclassering die programma's aanbiedt om groepsgewijs met daders te spreken over de impact van geweld op het slachtoffer. 2e: Rechtbank neemt de behoeften van het slachtoffer in overweging bij het nemen van beslissingen, gebaseerd op de rapporten van de reclassering. 3e: Politie monitort in samenwerking met de reclassering het gedrag van de dader, als dat nodig is om het slachtoffer te beschermen;

Juridische inbedding: geen gegevens aangeleverd

Werkprocessen: De officier van Justitie zorgt dat hij op de hoogte is van de situatie van het slachtoffer bij huiselijk geweld opdat hij erop toe kan zien dat het slachtoffer ook daadwerkelijk beschermd wordt. Voor de uitvoering van groepsgesprekken met daders is niets omschreven.

Methodische kennis, handreikingen: De groepsessies die georganiseerd worden met daders om stil te staan bij de consequentie voor het slachtoffer bevinden zich nog in de pioniersfase. Er is (nog) geen protocol van uitvoering en deelname van slachtofferhulp is afhankelijk van lokale persoonlijke contacten

Ervaringen, onderzoeksbevindingen? Geen gegevens aangeleverd

Slotopmerkingen: de wens is om het verhogen van slachtofferbewustzijn bij daders middels groepsgesprekken standaard onderdeel te laten zijn van de begeleiding van daders. Daarmee wordt meer expertise en routine opgebouwd in deze werkvorm vorm hetgeen de effectiviteit te goede zou komen.

3.2.7 Oostenrijk

De Oostenrijkse respondente reageerde zeer beknopt en de antwoorden zijn te summier om ze te ordenen volgens de vaste items.

Oostenrijk werkt veel met Victim offender Mediation (VOM) als een belangrijk onderdeel binnen het vigerende strafrechtstelsel. Andere vormen van slachtoffergericht handelen zijn in zeer beperkte mate aanwezig. Slachtofferhulp en bemiddeling worden georganiseerd door NGO's. Deze NGO's werken duidelijk aan het verhogen van slachtofferbewustzijn onder openbaar aanklagers en rechtelijke macht.

Een belangrijke grote NGO, Neustart (NGO), startte onlangs een pilot, inclusief training, die zich laat inspireren door de Eigenkracht Conferenties, waarbij de dader en zijn re-integratie centraal

staat. In dit project speelt het slachtoffer geen directe rol en daarom is er ook kritiek op het programma. De pilot is nog niet onderzocht. Neustart biedt tevens psychosociale steun voor slachtoffers van geweld bij hun gang naar de rechtbank. Dit werk wordt ondersteund door wetgeving uit 2005.

De bemiddelingspraktijk in Oostenrijk, die psychosociale en juridische hulp combineert, is omvangrijker dan vergelijkbare programma's in andere landen. Oostenrijk heeft model gestaan voor sommige Duitse deelstaten (NB: niet alle deelstaten omdat het justitiële beleid in Duitsland per deelstaat sterk kan verschillen). De respondente onderstreept dat slachtoffergericht werken in Oostenrijk nog geen gemeengoed is binnen de reclassering in het algemeen, maar dat het gebeurt vanuit bovengenoemde organisaties en programma's

3.3 Conclusie bij 2: Reclassering en slachtoffers in Europa

Opvallende zaken

Uit deze quick scan in de ons omringende landen komen vier opvallende zaken naar voren:

1. Evenals in de literatuur wordt slachtofferbewust werken snel en haast exclusief verbonden met verschillende vormen van bemiddeling tussen dader en slachtoffer: gesprekken, brieven, telefoongesprekken, of shuttle mediation.
2. Aanvullende vormen van slachtofferbewust werken, vanuit de reclassering of vergelijkbare organisaties, zijn in opkomst maar nog mondjesmaat en vaak in pilotstadium. Methodiekbeschrijvingen hiervan zijn nog heel schaars (of vooralsnog niet in het Engels verkrijgbaar) en onderzoek hiernaar vindt men zeer nodig, maar het vindt nog niet plaats of er zijn nog geen resultaten. Dat betekent dat in dit hoofdstuk nog geen onderbouwde 'best practices' zijn geïdentificeerd buiten de elders al veel beschreven en onderzochte vormen van herstelbemiddeling.
3. Slechts een van de respondenten beantwoordt de vraag naar de doelgroep (huiselijk geweld in dit geval). Er lijkt geen sprake te zijn van een duidelijke afbakening van delicttypen en soorten daders die meer of minder geschikt zijn voor een vorm van slachtofferbewust werken. Wel wordt gezegd dat het per individu en delictprofiel moet worden bekeken.
4. De landen verschillen onderling in de mate waarin en de manier waarop de reclassering een positie heeft bij het slachtofferbeleid. Soms zijn ze een van de organisaties die bemiddeling organiseert, soms staan ze er (nog) nagenoeg buiten en in enkele landen is sprake van een Victim Liaison Officer bij de reclassering, die de contacten met slachtofferhulp (of waar nodig het slachtoffer zelf) onderhoudt en die de reclasseringswerker die met de dader werkt op de hoogte houdt van de situatie van het slachtoffer en andersom.

Interessante praktijken

Met in achtneming van punt 2 uit de opvallende zaken (nog nauwelijks harde onderzoeksresultaten) is er wel een aantal interessante tips te halen uit de Europese reacties.

- Overweeg een Nederlandse variant op de Victim-Liaison Officer in het reclasseringsproces;
- Overweeg met de hiervoor relevante ketenpartners de mogelijkheden om slachtofferbewust werken beter te integreren in taakstraffen;
- Overweeg om het Victim Impact Statement (de inbreng van het slachtoffer in de strafzaak) standaard (volgens principe ja, tenzij) een plaats te geven in het reclasseringstoezicht;
- Overleg met SHN en Slachtoffer in Beeld welke indirecte bemiddelingspraktijken in Europa al worden toegepast en welke in Nederland toepasbaar kunnen zijn, waarbij met name de optie van gesprekken via geblindeerd glas relatief nieuw en belangwekkend lijkt;
- Geef het vak victimologie een plaats in het 3 RO opleidingshuis en in de initiële opleidingen in het HBO;
- Overweeg de inschakeling van peer mentoring / ervaringsdeskundigen;
- Overweeg – na gebleken effectiviteit van de huidige pilots - intensivering van de samenwerking met de Eigen Kracht Centrale voor de verdere ontwikkeling van nieuwe praktijken met daders en slachtoffers en betrek hierbij meer dan tot nog toe bij de reclassering gebruikelijk is het belang van steun uit het sociale netwerk (zie bv Oostenrijk).

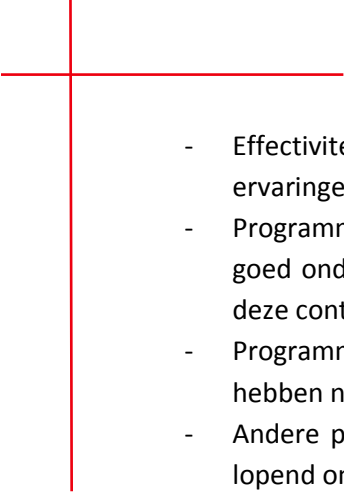
Waarschuwingen

De respondenten geven enkele 'waarschuwingen' bij de ontwikkeling en implementatie van slachtofferbewust werken vanuit de reclassering.

- Reclasseringswerkers denken vanuit het perspectief van de dader, dit is een risico in contacten met slachtoffers en bij andere vormen van slachtoffergericht werken. Goede training in bewustzijn hiervan is belangrijk.
- De keten zou eigenlijk 'slachtoffer geleid' moeten zijn; de rechtsgang is echter geordend aan de hand van fasen van de rechtsgang van de dader. Hiervoor zijn nog geen oplossingen gevonden, maar het is van belang om zich dit te realiseren.
- Goed slachtofferbewust werken is daderspecifiek: het moet maatwerk zijn, afgestemd op het delictprofiel van de dader. (NB: deze waarschuwing ging niet gepaard met onderbouwing of verwijzing naar een referentie, maar dit uitgangspunt wordt ook gebruikt bij Slachtoffer in Beeld in Nederland). Dat betekent dat relevante criteria hiervoor op casusniveau bij de reclasseringsdiagnostiek betrokken zouden moeten worden.

Effectiviteit

Over effectiviteit is het volgende gezegd:

-
- Effectiviteit van goed uitgevoerde herstelbemiddeling is aangetoond en ook de ervaringen in Europa zijn (zeer) positief;
 - Programma's waar daders spreken met slachtoffers van andere delicten zijn nog niet goed onderzocht, maar de eerste ervaringen hiermee zijn negatief, voor daders waren deze contraproductief.
 - Programma's die zich richten op schaamte (desintegrative shaming, zie 2) van de dader hebben negatieve effecten.
 - Andere praktijken zijn nog niet onderzocht of er zijn nog geen resultaten bekend van lopend onderzoek.

4. Praktijken in de Nederlandse justitieketen buiten de reclassering.

4.1 Inleiding

Ook in Nederland zijn er initiatieven, praktijken en instrumenten ontwikkeld rond slachtofferbewust werken, waaraan de reclassering zich kan spiegelen. Dit hoofdstuk biedt een samenvattend overzicht van hiervan bij andere organisaties in en rond de justitieketen. De verkenning heeft plaatsgevonden via analyse van documenten en websites, aangevuld met, vaak telefonische, interviews. De verkenning is uitgevoerd bij de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK), de Justitiële Jeugdinrichtingen (JJl's), de Jeugdreclassering (JR), het Gevangeniswezen en de forensische zorg.

Vooraf: herstelbemiddeling

Ook in Nederland krijgt slachtofferbewust werken vaak vorm in rechtstreeks herstelgericht contact tussen slachtoffers en daders. In een inventarisatie van herstelgerichte praktijken vanaf 1980 tot heden (van den Hoek & Slump, 2011) is een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën van herstelpraktijken:

- herstelrechtelijke praktijken die vanuit de samenleving (civil society) aansluiten op problematisch of grensoverschrijdend gedrag;
- herstelrechtelijke praktijken die in en naast het strafrecht ontwikkeld zijn.

Voor de reclassering zijn vooral de herstelrechtelijke praktijken *'in en naast het strafrecht'* van belang. Bij de meeste van deze initiatieven staan materiële compensatie en immateriële verwerking centraal. Voor de manier waarop daaraan wordt gewerkt bestaan ook in Nederland verschillende werkwijzen. Soms is de bemiddeling onderdeel is van de sanctie, door bijvoorbeeld schadevergoeding als eis te stellen, en soms valt het ook buiten de strafmaat. Dit laatste geldt bijvoorbeeld voor initiatieven vanuit detentie. Hier staat de immateriële schade centraal, zoals de verwerking van het delict, de vragen die het slachtoffer heeft, de verantwoordelijkheid die de dader wil nemen en de zoektocht van hen beide om de impact van het delict te verzachten. Bij de herstelrechtelijke praktijken *'in en naast het strafrecht'* ligt de nadruk op direct betrokken individuen. Het belang van de *'community'*, de gemeenschap, krijgt in de Nederlandse vorm (vooralsnog) een minder prominente rol. Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven maakt *'de gemeenschap'* wel deel uit van de hersteldriehoek. Met de ontwikkeling van de *'participatiesamenleving'* in Nederland is het voorstelbaar dat de rol van de gemeenschap bij herstelrecht ook in Nederland sterker gaat worden.

Er is al veel geschreven over herstelgerichte bemiddelingspraktijken in Nederland en de focus van deze verkenning ligt bij het vinden van andere, aanvullende praktijken die voor de reclassering relevant zijn bij het werken met de dader. Daarom verwijzen we voor een overzicht van bemiddelingspraktijken naar het bovengenoemde rapport (van Hoek & Slump, 2011) en beperken we ons hier tot een inventarisatie van andere relevante praktijken voor slachtofferbewust werken vanuit een organisatie voor daders. De beschrijving is beknopt en niet

uitputtend; het selectie criterium is de mogelijke relevantie voor de (volwassenen)reclassering. In de conclusies van dit hoofdstuk is deze relevantie van verschillende praktijken voor de reclassering gethematiserd, de beschrijvingen zelf zijn feitelijk.

4.2 Raad voor de Kinderbescherming (RvdK)

Binnen de RvdK is slachtofferbewust werken op verschillende manieren geïmplementeerd in de normale werkprocessen.

Met behulp van het diagnostisch instrument LIJ (Landelijk Instrument Jeugdstrafrechtketen, Nauta et al., 2011) wordt gestart met een standaardonderzoek. Tijdens dit standaardonderzoek moeten er digitaal vragen over het kind in relatie tot het slachtoffer beantwoord worden. Er worden aan het kind vragen gesteld die gaan over het strafbaar feit, hoe het kind staat tegenover het slachtoffer, of het kind spijt heeft, of het kind zich schuldig voelt en of het kind de schade wil vergoeden. Dezelfde vragen worden ook aan de ouders van het kind gesteld.

Naar aanleiding van dit standaardonderzoek komt er een advies. Uit dit advies kunnen zorgsignalen of het recidiverisico volgen. Indien nodig kan er op korte termijn een vervolgonderzoek worden ingesteld. Tijdens dit uitgebreide strafonderzoek worden aan het kind en diens ouders verdiepingvragen gesteld. Deze verdiepingvragen zullen wederom onder meer in het teken staan van het slachtoffer, schuld, spijt en schaamte. Uit dit vervolgonderzoek zal eveneens een advies volgen.

Het advies kan bestaan uit een doorverwijzing naar jeugdreclassering of het laten opleggen van een taakstraf. In deze taakstraffen zitten eveneens componenten van slachtofferbewust werken. De werkstraf moet gericht zijn op herstel en de gedragsinterventie moet gericht zijn op het verminderen van de recidive.

Als uit het standaardonderzoek blijkt dat het kind open staat voor contact met het slachtoffer wordt stichting Slachtoffer in Beeld (SiB) SiB kan als erkende bemiddelaar gedurende alle fasen van het traject bij de RvdK worden ingezet waarbij deelname voor beide partijen gebaseerd is op vrijwilligheid. De ouders van de betrokken kinderen zijn ook aanwezig. De Raad geeft de uitkomst van het gesprek door aan het OM. Er wordt ook gebruik gemaakt van indirect contact, via een brief of een pendelgesprek.

4.3 Justitiële Jeugdinstellingen

Ook bij de JJI's is slachtofferbewust werken ingebed in standaard werkprocessen.

Bij de start van de opname wordt het *Informatiepunt Detentieverloop (IDV)*¹² geïnformeerd. Het IDV verstrekt slachtoffers en nabestaanden informatie over het

¹² IDV, Informatiepunt Detentieverloop geopend, <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2011/05/03/informatiepunt-detentieverloop-geopend.html>, [geraadpleegd op 16 oktober 2013].

detentieverloop van de jeugdige. Dit gebeurt bij spreekrechtwaardige delicten¹³ of wanneer een plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (PIJ- maatregel) is opgelegd. Het voorkomen van onnodige confrontaties tussen de jeugdige en slachtoffer/ nabestaande is het doel van het IDV. Indien slachtoffer/ nabestaande heeft aangegeven op de hoogte te willen worden gehouden, zullen zij bij een PIJ- maatregel bericht krijgen als de jeugdige in een jeugdinrichting is geplaatst, aan de jeugdige een verlofmachtiging wordt toegekend, als de PIJ- maatregel wordt beëindigd of als de jeugdige zich onttrekt aan de maatregel of komt te overlijden.

Als er sprake is van onttrekking van de jeugddetentie/gevangenisstraf terwijl de jeugdige nog geen verlof heeft gehad wordt het slachtoffer ook geïnformeerd.¹⁴

Ook ingebed in de normale werkprocessen zijn de basismethodiek YOUTURN¹⁵ (Hendriken- Favier, et al., 2010) en de gedragsinterventies 'Leren van Delict' en 'Out of the circle'.¹⁶ De basismethodiek YOUTURN wordt sinds 2010 in alle JJI's gehanteerd. De methodiek is, op de effectenladder van het NJI, nog niet erkend maar wel theoretisch goed onderbouwd. YOUTURN wordt ingezet voor gedragsverandering, vermindering van de criminogene factoren en recidivevermindering.¹⁷ Het draait hierbij om het aanleren van de eigen verantwoordelijkheid, het maken van moreel verantwoorde keuzes en het ontwikkelen van sociale vaardigheden.¹⁸ De basismethodiek is daarmee primair gericht op gedragsverandering bij de jongere. Secundair richt het zich op het slachtoffer. Het slachtoffer vormt een ijkpunt voor reflectie op eigen handelen. Wat zijn de consequenties van jouw gedrag op anderen?

De YOUTURN methodiek bestaat uit vijf fases. Slachtofferbewust werken komt met name in de tweede en derde fase aan bod. In deze fasen vindt het onderwerp "het maken van morele keuzes" plaats. De jongere leert tijdens deze bijeenkomsten moreel redeneren. Tijdens de derde fase zal de jongere gaan werken aan persoonlijke leerdoelen en wordt toegewerkt naar verlof. Tijdens deze fase wordt de erkende training "Leren van delict" gevolgd. In alle JJI's wordt de training "Leren van delict" aangeboden als verplichte voorwaarde om op verlof te kunnen gaan. Deze training is bedoeld voor alle jongeren van 14 t/m 23 jaar die een geweldsdelict hebben gepleegd. Het doel van deze training is het verminderen van recidive, inzicht krijgen in eigen delictketen, ontwikkelen van verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag en het gebruiken van een uitgebreider repertoire van gedrag- en sociaal cognitieve vaardigheden. De jongeren brengen samen met de trainer de situatie, gedachten, gevoelens en

¹³ Spreekrechtwaardige delicten zijn delicten waar een misdrijf van acht jaar of langer gevangenisstraf voor kan worden gegeven en overige in de wet genoemde misdrijven.

¹⁴ OM, Krijg ik informatie over detentieverloop en verlof van de dader?, <http://www.om.nl/onderwerpen/subhome/informatie-zaak/map/krijg-informatie/>, [geraadpleegd 2 oktober 2013].

¹⁵ YOUTURN is een integratie en uitbreiding van het Sociaal Competentiemodel (SCM) en EQUIP. Het SCM is een methodiek om jeugdigen vaardigheden aan te leren om later in de maatschappij te kunnen functioneren. EQUIP is een training waarin jongeren denkfouten herkennen en deze denkfouten ombuigen naar verantwoord denken en handelen.

¹⁶ Erkenningscommissie, Out of the circle, <http://www.nji.nl/nl/Kennis/Databanken/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Leren-van-delict>, [geraadpleegd op 8 november 2013].

¹⁷ DJI, Zorg en begeleiding, basiscursus YOUTURN, <http://www.dji.nl/Onderwerpen/Jongeren-in-detentie/Zorg-en-begeleiding/Basismethodiek-YOUTURN/>, [geraadpleegd 21 oktober 2013].

¹⁸ Stichting 180, YOUTURN, <http://180.nl/producten-en-diensten/youturn>, [geraadpleegd op 2 oktober 2013].

gedragingen voorafgaand, tijdens en na het delict in kaart. Hierbij is aandacht voor de persoon van het slachtoffer en voor de gevolgen van het delict voor de ander. Wat betreft het slachtofferbewustzijn wordt hier gewerkt aan het inlevingsvermogen van de jongere en de consequenties van het delict voor het slachtoffer.

Ook ingebed in de werkprocessen is het belang van het slachtoffer bij het aanvragen van verlof voor de jongere, dat verloopt via Individuele Jeugdzaken (IJZ). IJZ hanteert hierbij het verloftoetsingskader Justitiële Jeugdinstellingen van 15 oktober 2012,¹⁹ waarbij ook het recidive- en onttrekkingsgevaar in relatie tot het slachtoffer in kaart wordt gebracht. Ook wordt gekeken naar de kans op confrontatie met het slachtoffer of nabestaanden van het slachtoffer. In het verlofplan dient expliciet rekening te worden gehouden met slachtoffers en diens nabestaanden. Dit kan betekenen dat er maatwerk wordt geleverd indien er sprake is van overlap tussen bestemming van het verlof en de woonplaats van het slachtoffer of de nabestaande. Dit kan bijvoorbeeld leiden tot een gebiedsverbod of het opleggen van andere voorwaarden (Directie Gevangeniswezen, 2012).

Als opmaat tot herstel wordt in de JJI's de module "Denk aan Andere Personen (DAPPER)"²⁰ aangeboden. De DAPPER- module is een doorontwikkeling van de Vertel Anderen Over Schuld, Schaamte, Slachtoffer en Toekomst (VASSST)- module.²¹ Het doel van deze module is stil staan bij de gevolgen van het delict voor het slachtoffer, familie, vrienden, de maatschappij en andere personen. Naast de gevolgen van het gepleegde delict draait het ook om onverantwoord handelen van de jongere en het herkennen en erkennen van denkfouten door de jongere. De module bestaat uit acht bijeenkomsten en zal vanaf 2014 gedraaid gaan worden in alle JJI's.²²

Een andere cursus die zich richt op slachtofferbewustzijn binnen de JJI's is "Spreken over Slachtoffers, schuld en samenleving (SOS)" van Gevangenzorg Nederland. Deze cursus wordt sinds 2006 verzorgd in twee JJI's²³ en richt zich op de eigen verantwoordelijkheid en de gevolgen van criminaliteit voor betrokkenen.²⁴ Onderwerpen die tijdens de cursus aan bod komen zijn praten over het delict, de invloed van het delict op het eigen leven en de eigen verantwoordelijkheid nemen. Ook wordt er gesproken over begrip, excuses en herstel naar het

¹⁹ Aanleiding voor aanpassing van het verloftoetsingskader Justitiële Jeugdinstellingen 2010 was de wijziging van de Beginselenwet Justitiële Jeugdinstellingen (BJJ), de introductie van het Jeugd Volg Systeem (JVS) en de toegenomen aandacht voor het slachtoffer.

²⁰ De DAPPER- module is tot stand gekomen door de samenwerking tussen SiB, de JJI's en stichting 180.

²¹ Binnen JJI 'De Hunnerberg' draaide de VASSST- module. Het doel van deze module was jongeren te motiveren om na te denken over de gevolgen van hun daden voor het slachtoffer. De module bestond uit zes bijeenkomsten van een uur. Stichting Slachtoffer in Beeld leverde voor deze module gastsprekers. In de VASSST- module was de basismethodiek YOUTURN geïntegreerd.

²² Stichting 180, Trainingsmodule DAPPER, Opmaat tot herstel gereed!, <http://180.nl/nieuws-en-publicaties/nieuws/trainingsmodule-dapper-opmaat-tot-herstel-gereed>, [geraadpleegd 20 oktober 2013].

²³ JJI Teylingereind en JJI Amsterbaken.

²⁴ Gevangenzorg Nederland, SOS- cursus (volwassen en jeugd), <http://www.gevangenzorg.nl/zorgaanbod/herstelgesprekken/sos-cursusvolwassenenjeugd>, [geraadpleegd 6 oktober 2013].

slachtoffer. Tijdens de cursus wordt, een willekeurig, slachtoffer uitgenodigd. De jongeren spreken met het slachtoffer en maken iets voor hem.²⁵

Wat betreft het directe contact tussen de jongere en het slachtoffer, biedt JJI Amsterbaken sinds 2001 herstelbemiddeling van Spirit^{26 27} aan. Deze herstelbemiddeling bestaat uit een herstelbijeenkomst waarin de jongere, zijn familie en netwerk en het slachtoffer bijeenkomen om gedachten en gevoelens van het delict met elkaar te delen.²⁸ Hierdoor veranderen beelden en vooroordelen die partijen over elkaar hebben en kan er ruimte ontstaan voor herstel. Hierna kan excuus worden gemaakt en gekeken worden naar de afwikkeling van de schade. Het slachtoffer vervult hierbij een grote rol. Met name door de mogelijkheid te vertellen wat de impact van het delict is geweest en het meedenken in het herstellen van de schade. De overtuiging van Spirit is dat door herstelbemiddeling het delict wordt veroordeeld, maar niet de persoon van de jongere.

Dit kan ertoe bijdragen dat de jongere een positieve wending aan het leven kan geven en daarmee het vertrouwen in zichzelf en zijn familie en netwerk terug kunnen winnen. Gemaakte afspraken worden opgenomen in een herstelplan en door betrokkenen ondertekend. Na afloop bestaat nog een informeel moment om met elkaar in gesprek te gaan. Na enkele maanden wordt door Spirit gecontroleerd of voldaan is aan het nakomen van de gemaakte afspraken.²⁹

4.4 Jeugdreclassering

De zaken die bij de JR binnen komen worden opgelegd door de officier van justitie of de rechter, of vrijwillig aangegaan na een verblijf in een JJI, of na advies van de RvdK. Bij de jeugdreclassering wordt het ‘Handboek methode jeugdreclassering’ (Vogelvang et al., 2005) gebruikt. Dit is een standaard methode voor begeleiding, toezicht en controle.

In het handboek Jeugdreclassering is slachtoffergericht werken geen expliciet thema. Het handboek biedt echter wel een kader en handelingsopties voor generale preventie (verminderen van recidive), voor het vergroten van empathie en voor het uitbreiden van het handelingsrepertoire, ondermeer op basis van het competentiemodel. In de planfase legt de jeugdreclasserder, volgens het Handboek, met de jongere in het plan van aanpak vast wat zijn doelen zijn, waarom de jongere deze doelen wil bereiken, waarmee de jongere deze doel wil bereiken, wie daarbij betrokken gaan worden en waar en wanneer het doel bereikt gaat worden. Een vereist onderdeel tijdens deze planfase is het beantwoorden van het slachtoffervraagstuk.

²⁵ A. Wolthuis en M. Vandenbrouke, Schade herstellen tijdens jeugddetentie. Een evaluatieonderzoek naar herstelgericht werken in Forensisch Centrum Teylingereind, http://www.verwey-jonker.nl/doc/jeugd/Schade%20herstellen_Teylingereind_2669_def.pdf, [geraadpleegd 16 oktober 2013].

²⁶ Spirit is gebaseerd op de eigen kracht conferentie.

²⁷ Spirit, Wie we zijn en wat we doen, http://www.spirit.nl/uploads/tx_rtgfiles/Wie_we_zijn_en_wat_we_doen_dec_2010.pdf, [geraadpleegd 8 oktober 2013].

²⁸ Herstelbemiddelingen worden zorgvuldig voorbereid middels voorbereidende gesprekken met alle betrokkenen.

²⁹ Spirit, Spirit herstelbemiddeling slachtoffers en daders, http://www.spirit.nl/uploads/tx_rtgfiles/Herstelbemiddeling_slachtoffersdader_02.pdf, [geraadpleegd 14 oktober 2013].

Indien er een slachtoffer is, dient de jeugdreclasseerder aan te geven of het slachtoffer een rol speelt bij het plan van aanpak. Ook moet beschreven worden hoe het slachtoffer een rol gaat spelen. De jeugdreclasseerder kijkt of de jongere zijn verantwoordelijkheid voor het slachtoffer neemt en zich bewust is wat het effect van het delict op het slachtoffer is geweest. Tijdens de hierop volgende diagnostische fase kan de jeugdreclasseerder proberen te achterhalen of de jongere het perspectief van het slachtoffer kan verwoorden en of hij bereid is excuses te vragen. Dit geeft zicht op kernovertuiging van de jongere en over de relatie met anderen. Wanneer dit leidt tot een feitelijk direct of indirect contact tussen de jongere en het slachtoffer schakelt ook de jeugdreclassering SiB in.

4.5 Gevangeniswezen volwassenen

Het GW is verantwoordelijk voor de Penitentiaire Inrichtingen (PI's) voor volwassenen gedetineerden. Met het programma "Modernisering Gevangeniswezen (MGW)" heeft het slachtoffer een positie gekregen in de basisprocessen.³⁰

Binnen het gevangeniswezen begint slachtofferbewust werken bij de informatievoorziening. Wanneer het slachtoffer heeft aangegeven op de hoogte te willen blijven van het detentieverloop van de dader, het strafrestant op de datum van de uitspraak meer is dan dertig dagen, als de dader preventief heeft gezeten tot aan de zitting (schorsing is mogelijk) of als verdachte ter zitting middels een bevel wordt gevangengenomen is het een IDV (Informatiepunt Detentie Verloop) waardige zaak. De informatie die tijdens de periode van gevangenschap aan het slachtoffer wordt verstrekt betreft het toekennen van de eerste verlofmachtiging, het beëindigen van de gevangenisstraf, het overlijden van de veroordeelde tijdens de gevangenisstraf of het onttrekken aan de gevangenisstraf terwijl veroordeelde nog geen verlof heeft gehad.³¹ Bij het te laat melden van informatie aan het IDV, worden directeurs van de betreffende PI's geacht een excuusbrief te schrijven aan het slachtoffer of nabestaande voor de te late aanmelding (Directie Gevangeniswezen, 2012).

Naast de informatievoorziening, komt slachtofferbewustzijn ook terug bij de cursus "Puinruimen". In de locaties PI Nieuwegein, PI Utrecht en PI Arnhem verzorgen twee herstelconsulenten de cursus. Puinruimen is een multidisciplinaire leergroep voor gedetineerden. Zowel gedetineerden in voorarrest als na strafrechtelijke afdoening zijn welkom. De gedetineerde leert tijdens de cursus verantwoordelijkheid te nemen voor zijn daden. Twee bijeenkomsten van de cursus worden verzorgd door SiB. Gedetineerden worden op een interactieve wijze en door middel van een filmfragment geconfronteerd met de mogelijke gevolgen van criminaliteit voor slachtoffers en andere betrokkenen. Thema's als schuld en

³⁰ Zowel in als buiten het GW staat de levensloopverandering van de gedetineerde meer centraal.

³¹ Het OM doet ook veel aan informatievoorziening naar het slachtoffer. De momenten wanneer het slachtoffer geïnformeerd wordt zijn het sluiten van de zaak door de politie, het doorsturen van de zaak naar het OM, informatie omtrent voortzetting van de strafvervolgning, het afzien van strafvervolgning door het OM, datum en tijdstip strafzitting en moment uitspraak van de rechter. Het slachtoffer kan zich tijdens het strafproces laten informeren door het slachtofferloket. In dit slachtofferloket werkt politie, OM en Slachtofferhulp Nederland samen.

schaamte worden rechtstreeks met de gedetineerden besproken en gedetineerde worden aangemoedigd hun verantwoordelijkheid te nemen en een poging te wagen om de schade te herstellen. Ook wordt er een filmfragment getoond van een slachtoffer dadergesprek. Gedetineerden kunnen na afloop van de cursus in aanmerking komen voor aanmeldingen bij SiB voor slachtoffer dadergesprekken.

In sommige PI's³² wordt de "Spreken Over Slachtoffers, schuld en samenleving (SOS)-cursus" aangeboden door Gevangenzorg Nederland. De SOS- cursus is gebaseerd op het erkende Engelse "Sycamore Tree Programma" (Feasey& Williams, 2009). Het is een cursus van acht bijeenkomsten waarin met behulp van een gesprek, video en diverse werkvormen wordt gewerkt aan het proces van herstel. Een van de kernbegrippen van deze cursus is slachtofferempathie, vergeving en kijken naar jezelf.³³ De cursus wordt afgesloten met een certificaat.

4.6 Forensische zorg

Forensische zorg³⁴ wordt door de rechter opgelegd als onderdeel van een straf en/ of maatregel aan iemand met een psychische of psychiatrische stoornis die een strafbaar feit heeft gepleegd. De Forensische zorg kan tijdens of in plaats van een straf plaatsvinden of na een gevangenisstraf. Slachtofferbewust werken gebeurt in verschillende fasen van de forensische zorg.

Na de *indicatiestelling en plaatsing* wordt gekeken waar de dader geplaatst kan worden. De nabijheid van het slachtoffer is hierbij een belangrijke overweging.

Binnen de *TBS behandeling* speelt het herstellen van de relatie met het slachtoffer/ nabestaanden en de maatschappij een grote rol.

Men gaat er vanuit dat een dader pas aan verandering kan werken als hij weet wat hij heeft teweeggebracht bij het slachtoffer. Dit besef kan de veroordeelde ontwikkelen tijdens de delictscenario procedure.³⁵ Tijdens de behandeling kan een ontmoeting georganiseerd worden tussen het slachtoffer/nabestaande en de dader te organiseren door de systeembegeleider. Een dergelijke ontmoeting kan van grote betekenis zijn en vindt doorgaans plaats op initiatief van het slachtoffer/ nabestaanden. De systeembegeleider zal tijdens dit voortraject ook gesprekken met het slachtoffer gaan voeren om te onderzoeken of het slachtoffer over voldoende draagkracht beschikt om het proces in te gaan. Een belangrijk onderdeel van dit voortraject is dat zowel het slachtoffer als de dader een brief aan elkaar schrijven zonder te versturen (Van der Helm et al, 2013).

³² De SOS- cursus wordt aangeboden in de PI Krimpen aan den IJssel, PI Middelburg, locatie Torentijd, PI Rotterdam, locatie De Schie, PI Haaglanden, locatie Zoetermeer en PTC Rotterdam

³³ Gevangenzorg Nederland, SOS- cursus (volwassen en jeugd), <http://www.gevangenzorg.nl/zorgaanbod/herstelgesprekken/sos-cursusvolwassenenjeugd>, [geraadpleegd op 6 oktober 2013].

³⁴ Forensische zorg bestaat uit ambulante zorg, klinische zorg en beschermd wonen.

³⁵ Tijdens psychotherapie onderzoekt de dader hoe hij zich voorafgaand, tijdens en na het delict voelde, wat hij dacht en deed. Op basis van de delictscenarioprocedure krijgt de dader zicht op zijn risicofactoren.

In de fase van de *verlofaanvraag* zijn twee slachtoffergerichte elementen verwerkt.³⁶ Ten eerste het verrichten van het slachtofferonderzoek en ten tweede het treffen van een betalingsregeling met het slachtoffer.³⁷ Voorafgaand aan de verlofaanvraag wordt er een slachtofferonderzoek verricht. Dit onderzoek wordt verricht door medewerkers van Forensisch Psychiatrische Centra, het Ministerie van Veiligheid en Justitie, het IDV, SHN en SiB. Bij de verlofaanvraag worden de risico's en de gevolgen voor het slachtoffer in kaart gebracht. Hoewel eerder voornamelijk rekening gehouden werd met de woonplaats van het slachtoffer, wordt er sinds de introductie van het nieuwe verlofformat³⁸ ook gekeken naar de relatie van de dader tot het slachtoffer en de kans op een confrontatie. Er worden door het nieuwe verlofformat dus meer verplichte vragen omtrent het slachtoffer ingevuld.

4.7 Conclusie bij 4: Praktijken in de Nederlandse justitieketen

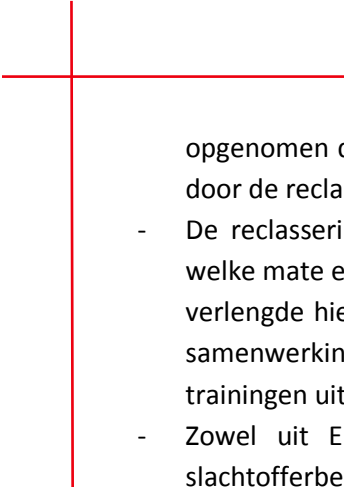
Nederlandse organisaties in de justitieketen voor zowel jeugdigen als volwassenen werken in verschillende mate slachtofferbewust en dit bewustzijn is in verschillende mate ingebed in de justitieketen. Enkele van deze praktijken (zoals trainingen binnen JIJ's waarin het slachtofferperspectief een rol speelt) zijn beoordeeld als nog niet bewezen effectief, maar wel theoretisch goed onderbouwd (door NJI). Andere praktijken betreffen niet zozeer specifieke interventies als wel logistieke processen (informatiepunt) of werkstandaarden (SiB inschakelen als dader te kennen geeft eventueel contact te willen). Voor de reclassering lijken de volgende opties interessant.

- Het Informatiepunt Detentieverloop: De reclassering kan bij dit werkproces aansluiten door te overwegen een Informatiepunt Toezichtverloop in te richten, en / of (zie hoofdstuk 3) de deeltaak Victim Liaison Officer toe te voegen aan de huidige reclasseringstaken en deze per unit of locatie te positioneren.
- De RiSc stelt deels dezelfde vragen als de LIJ, maar bij de LIJ lijken de werkafspraken die eruit voortvloeien (als A dan B) zowel bij de Raad als bij de Jeugdreclassering explicieter gericht op slachtofferbewust werken. De reclassering kan overwegen om een aanvullingen te (laten) ontwikkelen in de RiSc in de schaal 'houding ten opzichte van het delict'. Hier kunnen mogelijk vragen worden toegevoegd over houding tegenover het slachtoffer, bereidheid tot schadevergoeding en de houding over al dan niet in contact komen met het slachtoffer. Bij de Indiciestelling kan mogelijk een standaardoptie herstelgesprekken/verwijzing SiB worden toegevoegd. Bij de indicatiestelling kan ook de vaag worden opgenomen of en zo ja het slachtoffer een rol kan en wil spelen in het toezicht (zie jeugdreclassering). In het werkproces kan, bij de wens tot contact of bij twijfel daarover, standaard worden

³⁶ Regeling van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 24 december 2010, nr. 5679537/10/DJI, houdende regels over de verlening van een machtiging tot verlof aan het hoofd van de inrichting voor verpleging van ter beschikking gestelden (Verlofregeling TBS).

³⁷ Indien er een schadevergoedingsregeling is opgelegd door de rechter.

³⁸ Het nieuwe verlofformat zal medio januari 2014 ingevoerd gaan worden.

opgenomen dat in zo'n geval SiB wordt ingeschakeld voor de cliënt en wordt geconsulteerd door de reclassering.

- De reclassering kan de (onderdelen van) trainingen bij de JJI's bestuderen en nagaan in welke mate elementen hiervan zijn om te zetten voor volwassen reclasseringscliënten. In het verlengde hiervan kan de reclassering overwegen om een nieuwe interventie, eventueel in samenwerking met SiB, te ontwikkelen en te (laten) onderzoeken, mede geïnspireerd door trainingen uit JJI's.
- Zowel uit Europa als uit Nederland komt het belang van het sociale netwerk bij slachtofferbewust werken naar voren. De reclassering kan, hand in hand met de ontwikkeling van slachtofferbewust werken, meer aandacht gaan besteden aan werken met het sociale netwerk. Hierbij kan het voorbeeld van Spirit worden bestudeerd en, na evaluatie van de lopende pilots, de herstelgerichte projecten van de Eigen Kracht Centrale.
- Bij de jeugdreclassering staat de taakstraf zo mogelijk in het teken van herstel. De reclassering kan overwegen het beleid rond taakstraffen voor volwassenen in deze richting te beïnvloeden.

Waarschuwingen:

- Omdat uit Europa indicaties komen dat contact van daders met slachtoffers van een ander delict eerder nadelig werkt dan effectief is zou de reclassering vooralsnog niet moeten starten met deze werkwijze.
- In het algemeen zouden praktijken van andere organisaties systematisch moeten worden doorontwikkeld voor de reclasseringscontext en onderbouwd met Nederlands onderzoek alvorens over te gaan tot grootschalige implementatie.

5. Eindconclusie van deel 1

5.1 *Slachtofferbewust werken in het reclasseringsbeleid*

Het thema ‘aandacht voor slachtoffers’ is nauw verweven met de ontwikkeling van het reclasseringswerk. Discussies die zich momenteel voordoen zijn, in andere vorm, andere taal en andere contexten, eerder gevoerd. Daarbij is steeds als essentiële vraag gesteld: Op welke manier kan de reclassering bijdragen aan de belangen van slachtoffers en hoe is dat te rijmen met de taak om te werken met daders? Hoe wil de reclassering zich verhouden tot de vraag hoe zij recht kan doen aan het slachtoffer, in hun contact met de reclasseringscliënten die veelal dader zijn?

De huidige beleidsontwikkeling vertoont, op het niveau van deze centrale vraag, continuïteit met de recente geschiedenis. Anders dan in de vorige decennia is het slachtofferbewust werken nu echter geen kwestie meer van lokale en persoonlijke initiatieven. Momenteel staat het thema gecoördineerd, landelijk en 3 RO breed op zowel de beleids – als op de professionele agenda.

5.1.1 *Slachtofferbewust werken in concepten en bevindingen*

In de literatuur is veel te vinden over uitgangspunten, praktijken en bevindingen rond herstelrecht en daarbij specifiek de herstelbemiddeling. Dit is een pijler en een inspiratiebron voor het slachtofferbewuste werken bij de reclassering. Maar het was niet de centrale vraag van deze verkenning. Die ging over de vraag welke andere praktijken zijn beschreven en onderzocht. Hierover is echter nog relatief weinig beschreven, omdat deze praktijken momenteel internationaal in ontwikkeling zijn, al dan niet vergezeld van startend of lopend onderzoek.

Dit gezegd hebbende kan uit deze literatuurverkenning het volgende geconcludeerd worden.

- De momenteel in zwang zijnde theorieën en methoden van de reclassering kunnen in indirecte zin bijdragen aan slachtofferbewust werken. Voor een uitgebreide beschrijving is verwezen naar Menger et al. (2013).
- De principes van herstelrecht kunnen een belangrijke rol spelen bij de vormgeving van slachtofferbewust werken. Hoewel de reclassering (vermoedelijk) niet zelf bemiddelingsgesprekken zal gaan uitvoeren is de basisvraag van herstelrecht relevant: draagt deze activiteit (van de reclassering) bij aan herstel van dader, slachtoffer en eventueel de omgeving? Enkele trends in de samenleving maken het aannemelijk dat een actieve betrokkenheid van de gemeenschap ook in het reclasseringswerk een vlucht zal nemen. Er zijn enkele positieve effecten bekend van herstelrecht.
- Bij slachtofferbewust werken spelen de begrippen schuld en schaamte een rol. ‘Reintegrative shaming’ draagt bij aan herstel. Het is belangrijk dat reclasseringswerkers hier kennis van nemen.
- Er is geen consistent beeld over contra-indicaties bij daders voor herstelrecht, hoewel er enige literatuur is die het ontraadt bij psychopathische of autistische stoornissen en bij ernstig getraumatiseerden. Algemeen wordt wel gesteld dat dit geen harde contra-

indicaties zijn, maar dat deze cliënten een specifieke en zorgvuldige voorbereiding en begeleiding vragen. De vraag is dus niet: wie kunnen wel en niet? De vraag is veeleer: wie kan hoe en onder welke condities? Over het belang van vrijwilligheid is ieder het wel eens.

- De behoeften van slachtoffers zijn divers van aard en het tempo van slachtoffers verschilt sterk. Waar de reclassering slachtofferbewust gaat werken met daders moet dit duidelijk zijn. Niet de fasen in het werkproces van de reclassering bepaalt de werkwijze maar de behoeften van de betrokkenen.
- Toewerken naar slachtofferbewust werken is niet alleen een kwestie van beleid, methoden en instrumenten. Consequente doordenking hiervan vraagt ook om kritische reflectie op enkele basisbegrippen die het reclasseringswerk van de laatste decennia kenmerkt, zoals de recidive als maat voor succes, het begrip veiligheid en het begrip rechtvaardigheid.

5.1.2 Slachtofferbewust werken in Europa

Uit de quick scan in de ons omringende landen komen vier opvallende zaken naar voren:

- Evenals in de literatuur wordt slachtofferbewust werken snel en haast exclusief verbonden met verschillende vormen van bemiddeling tussen dader en slachtoffer: gesprekken, brieven, telefoongesprekken, of shuttle mediation.
- Aanvullende vormen van slachtofferbewust werken, vanuit de reclassering of vergelijkbare organisaties, zijn in opkomst maar nog mondjesmaat en vaak in pilotstadium. Methodiekbeschrijvingen hiervan zijn nog heel schaars (of vooralsnog niet in het Engels verkrijgbaar) en onderzoek hiernaar vindt men zeer nodig, maar het vindt nog niet plaats of er zijn nog geen resultaten. Dat betekent dat in dit hoofdstuk nog geen onderbouwde 'best practices' zijn geïdentificeerd buiten de elders al veel beschreven en onderzochte vormen van herstelbemiddeling.
- Er lijkt geen sprake te zijn van een duidelijke afbakening van delicttypen en soorten daders die meer of minder geschikt zijn voor een vorm van slachtofferbewust werken. Wel wordt gezegd dat het per individu en delictprofiel moet worden bekeken.
- De landen verschillen onderling in de mate waarin en de manier waarop de reclassering een positie heeft bij het slachtofferbeleid. Soms zijn ze een van de organisaties die bemiddeling organiseert, soms staan ze er (nog) nagenoeg buiten en in enkele landen is sprake van een Victim Liaison Officer bij de reclassering, die de contacten met slachtofferhulp (of waar nodig het slachtoffer zelf) onderhoudt en die de reclasseringswerker die met de dader werkt op de hoogte houdt van de situatie van het slachtoffer en andersom.

5.1.3 Slachtofferbewust werken en effectiviteit

- Effectiviteit van goed uitgevoerde herstelbemiddeling is aangetoond en ook de ervaringen in Europa zijn (zeer) positief;
- Programma's waar daders spreken met slachtoffers van andere delicten zijn nog niet goed onderzocht, maar de eerste ervaringen hiermee zijn negatief, voor daders waren deze contraproductief.
- Programma's die zich richten op schaamte (desintegrative shaming, zie 2) van de dader hebben negatieve effecten.
- Andere praktijken zijn nog niet onderzocht of er zijn nog geen resultaten bekend van lopend onderzoek.

5.1.4 Slachtofferbewust werken in Nederland

Nederlandse organisaties in de justitieketen voor zowel jeugdigen als volwassenen werken in verschillende mate slachtofferbewust en dit bewustzijn is in verschillende mate ingebed in de justitieketen. Enkele van deze praktijken (zoals trainingen binnen JJI's waarin het slachtofferperspectief een rol speelt) zijn beoordeeld als nog niet bewezen effectief, maar wel theoretisch goed onderbouwd (door NJI). Andere praktijken betreffen niet zozeer specifieke interventies als wel logistieke processen (informatiepunt) of werkstandaarden (SiB inschakelen als dader te kennen geeft eventueel contact te willen). Enkele van deze praktijken zijn interessant als optie voor de reclassering.

5.1.4.1 Interessante praktijken in Europa en Nederland: opties voor de reclassering?

- Diverse landen kennen de Victim-Liaison Officer, een reclasseringswerker met deze taak in het reclasseringsproces;
- Diverse landen, en ook de Nederlandse jeugdreclassering, kennen de mogelijkheid om slachtofferbewust werken beter te integreren in taakstraffen;
- Diverse landen kennen het gebruik om het Victim Impact Statement (de inbreng van het slachtoffer in de strafzaak) standaard (volgens principe ja, tenzij) een plaats te geven in het reclasseringstoezicht.
- Diverse landen kennen bemiddelingspraktijken die voor Nederland interessant kunnen zijn, waarbij met name de optie van gesprekken via geblindeerd glas relatief nieuw en belangwekkend lijkt.
- De discipline victimologie heeft in meerdere landen een structurele plaats in zowel de initiële – als de bedrijfsopleidingen van de reclasseringswerker.
- Enkele landen hebben goede ervaringen met de inschakeling van peer mentoring / ervaringsdeskundigen;
- Meer aandacht voor het sociale netwerk kan bijdragen aan slachtofferbewust werken, zo leren Europese praktijken. Na gebleken effectiviteit van de huidige pilots is

intensivering van de samenwerking met de Eigen Kracht Centrale een optie voor de verdere ontwikkeling van slachtofferbewust werken.

- Het Nederlandse Gevangeniswezen (jeugd en volwassenen) kennen het Het Informatiepunt Detentieverloop. De reclassering kan bij dit werkproces aansluiten door te overwegen een Informatiepunt Toezichtverloop in te richten, al dan niet in combinatie met de deeltaak Victim Liaison Officer.
- De RISc stelt deels dezelfde vragen als de LIJ, maar bij de LIJ lijken de werkafspraken die eruit voortvloeien (als A dan B) zowel bij de Raad als bij de Jeugdreclassering explicieter gericht op slachtofferbewust werken. De reclassering kan overwegen om een aanvullingen te (laten) ontwikkelen in de RISc in de schaal 'houding ten opzichte van het delict'. Hier kunnen mogelijk vragen worden toegevoegd over houding tegenover het slachtoffer, bereidheid tot schadevergoeding en de houding over al dan niet in contact komen met het slachtoffer. Bij de Indiciestelling kan mogelijk een standaardoptie herstelgesprekken/verwijzing SiB worden toegevoegd. Bij de indiciestelling kan ook de vaag worden opgenomen of en zo ja het slachtoffer een rol kan en wil spelen in het toezicht (zie jeugdreclassering). In het werkproces kan, bij de wens tot contact of bij twijfel daarover, standaard worden opgenomen dat in zo'n geval SiB wordt ingeschakeld voor de cliënt en wordt geconsulteerd door de reclassering.
- De reclassering kan de (onderdelen van) trainingen bij de JJI's bestuderen en nagaan in welke mate elementen hiervan zijn om te zetten voor volwassen reclasseringscliënten. In het verlengde hiervan kan de reclassering overwegen om een nieuwe interventie, eventueel in samenwerking met SiB, te ontwikkelen en te (laten) onderzoeken, mede geïnspireerd door trainingen uit JJI's.

5.1.4.2 Waarschuwingen vanuit Europese en Nederlandse praktijken

De respondenten geven enkele 'waarschuwingen' bij de ontwikkeling en implementatie van slachtofferbewust werken vanuit de reclassering.

- Reclasseringswerkers denken vanuit het perspectief van de dader, dit is een risico in contacten met slachtoffers en bij andere vormen van slachtoffergericht werken. Goede training in bewustzijn hiervan is belangrijk.
- De keten zou eigenlijk 'slachtoffer geleid' moeten zijn; de rechtsgang is echter geordend aan de hand van fasen van de rechtsgang van de dader. Hiervoor zijn nog geen oplossingen gevonden, maar het is van belang om zich dit te realiseren.
- Goed slachtofferbewust werken is daderspecifiek: het moet maatwerk zijn, afgestemd op het delictprofiel van de dader. Dat betekent dat relevante criteria hiervoor op casusniveau bij de reclasseringsdiagnostiek betrokken zouden moeten worden.
- Omdat uit Europa indicaties komen dat contact van daders met slachtoffers van een ander delict eerder nadelig werkt dan effectief is zou de reclassering vooralsnog niet moeten starten met deze werkwijze.

- In het algemeen zouden praktijken van andere organisaties systematisch moeten worden doorontwikkeld voor de reclasseringscontext en onderbouwd met Nederlands onderzoek alvorens over te gaan tot grootschalige implementatie.

5.1.4.3 De vragen bij de start: contouren van een antwoord

Bij de start van deze verkenning had de reclassering drie vragen. Na afloop van de verkenning blijkt allereerst dat de reclassering en de onderzoekers veronderstelden dat de verkenning zou leiden tot heldere antwoorden. Dat blijkt vooralsnog niet afdoende mogelijk. Ook blijkt, bij het voortschrijdend inzicht dat de verkenning opleverde, dat de vragen geen rekening houden met de verschillende varianten van slachtofferbewust werken. Hieronder niettemin de contouren van een antwoord.

1. *Onder welke omstandigheden is het bij welk type daders verantwoord, mogelijk en / of nodig om het slachtofferperspectief in te brengen? Hier gaat het bijvoorbeeld om de vraag welke eisen aan deelnemende daders zijn te stellen om te voorkomen dat het slachtoffers opnieuw beschadigd raken in het gesprek.*

Uit de verkenning is gebleken dat hierover vooral is geschreven met het oog op geschiktheid voor dader -slachtoffer contacten. En de antwoorden hierop zijn niet eenduidig. Er zijn indicaties dat daders met bepaalde stoornissen (psychopathie, autisme) of gebreken (LVB) hiervoor minder geschikt zijn. Dat geldt mogelijk ook voor zwaar getraumatiseerde daders. Anderen vinden dat dit echter geen harde contra-indicatie is, maar dat deze groepen extra aandacht vragen in de voorbereiding. Over de vraag zelf nog het volgende. Die vraag gaat ervan uit dat alleen de behoeften van slachtoffers gelden. In de uitgangspunten van herstelrecht, bij de verkenning betrokken, worden naast de belangen van het (juridische) slachtoffer ook de behoeften van de dader en de gemeenschap betrokken.

2. *Welke manieren zijn bekend en onderzocht om slachtofferbewust te werken vanuit de reclassering, naast – en in aanvulling op de al bekende en uitgevoerde bemiddelingsgesprekken tussen slachtoffer en dader?*

Uit de verkenning is gebleken dat hierover een toenemend aantal praktijken ontstaan, zowel in Nederland als in Europa. Enkele van deze praktijken leveren opties voor de reclassering op. De opties hebben betrekking op de inrichting van het werk (Informatiepunt Toezichtverloop, en / of Victim Liaison Officer). Andere op de werkprocessen van de reclasseringswerker (herijken RIS, aanpassen indicatiestelling) en weer andere op de eventuele ontwikkeling van trainingen en begeleidingsmethodieken. Onderzoek naar deze praktijken is nog niet afgerond of nog niet gestart. Over effectiviteit van deze praktijken is dan ook vooralsnog niet veel te vinden, anders dan het gestelde in punt 4 van deze conclusie.

3. *Wat is bekend over het effect hiervan op de dader, in termen van vergroting van empathisch vermogen, verantwoordelijkheidsbesef, nieuwe zingeving en vermindering recidive? En welke eventuele risico's, valkuilen en voorwaarden zijn bekend?*

Uit de verkenning komen vooralsnog geen gegevens over effectiviteit van andere vormen van slachtofferbewust werken dan de variant herstelrecht en daarvan specifiek de 'slachtoffer-dadergesprekken'. Andere praktijken zijn in ontwikkeling en het onderzoek daarna ook. Enkele trainingen bij de JJI's zijn theoretisch goed onderbouwd maar nog niet erkend.

Over het effect van slachtoffer-dadergesprekken zijn indicaties over de effectiviteit van reintegrative shaming (afkeuren handelen met respect voor persoon en mogelijkheid om opgenomen te worden in de gemeenschap). Ook zijn er aanwijzingen dat slachtoffer-dadergesprekken ertoe leiden dat daders de gevolgen voor het slachtoffer beter inschatten na zo'n gesprek en dat ze ontvankelijker zijn voor die gevolgen voor een slachtoffer. Recent is tevens gevonden dat de gesprekken bij daders leiden tot een kleinere kans op recidive, het beter nakomen van afspraken en een grotere ervaren rechtvaardigheid van het proces.

Literatuur

Aertsen, I., Lauwaert, K. & Van Frachem, I. (2013). Slachtoffers en herstelrecht: progressie in Europees onderzoek en beleid, *Tijdschrift voor herstelrecht*, 2, 6.

Andreas, A & Van Vliet, J.A. (2012) Begrenzen én ondersteunen. De reclasseringswerker als professional en gezagsdrager. Jansen, Th., Van den Brink, G. & Kneyber, R. (red.) *Gezagsdragers. De publieke zaak op zoek naar haar verdedigers*. Amsterdam: Boom. P. 127 – 148.

Andrews, D.A. & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. Cincinnati, OH: Anderson.

Andrews, D.A. & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. (5th edition) New Providence, NJ: LexisNexis.

Beer, P.W.G. de, Fiselier, J.P.W. (1989). *Voorrang aan slachtoffers van criminaliteit*. Arnhem: Gouda Quint/NFR.

Bolivar, D. (2010). Conceptualizing Victims' 'Restoration' in Restorative Justice. *International Review of Victimology* September 2010 vol. 17 no. 3 237-265.

Bosker, J., Jonge E. de, & Menger, A. (red.) (2011). *Het vakmanschap van de reclasseringswerker. Een congres voor en met reclasseringswerkers*. Hogeschool Utrecht, Lectoraat Werken in Justitieel Kader.

Burik, A. van, A. van, Heim, M., Hoogeveen, C., Jong, B.J. de., Slump, G.J. & Vogelvang, B. (2010). *Evaluatie slachtoffer-dadergesprekken. Een onderzoek naar de landelijke implementatie van slachtoffer-dadergesprekken*. Woerden: Van Montfoort Collegio.

Crawford, A. & Enterkin, J. (2000). The Probation Service, victims of crime and the release of prisoners. *Criminal Justice Matters*, 39:1, 30-31, DOI: 10.1080/09627250008552845.

Directie Gevangeniswezen (2012). *Nota slachtofferminded activiteiten DJI: een inventarisatie*. Den Haag: Ongepubliceerde nota, Directie Gevangeniswezen, Directie en Staf, CCPP.

Eglash, A. (1958). Creative Restitution: Some Suggestions for Prison Rehabilitation Programs. *American Journal of Correction*, 20, 20-34.

Eglash, A. & Keve, P. (1957). Payments on "a Debt to Society." N.P.P.A. News: A Publication of the National Probation and Parole Association, 36, (4).

Feasey, S. & Williams, P. (2009). *An evaluation of the Sycamore Three Programme: based on an analysis of Crime Pics II Data*. Sheffield: Hallam Centre for Community Justice.

Frijns, J.M.L.A en Mooren, J.H.M. (2004). *Herstelbemiddeling, een brug tussen slachtoffer en dader*. Utrecht: Uitgeverij de Graaff.

Fijnaut, C.J.C.F. (red.) (1988). *Reclassering: Horizon 2000: over de ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van de reclassering*. Arnhem: Gouda Quint/NFR.

Garsse, L. van (2010). *Victim-offender mediation in a maximalist perspective*. Input workshop CEP-conference "Probation Works" Málaga.

http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Pres%20GA%2010%20Gar.pdf [geraadpleegd 03.02.2014]

Hendriksen-Favier, A., Place, C. & Wezep, M. van (2010). *Procesevaluatie van YOUTURN; de nieuwe basismethodiek van JJI' s*, Utrecht: Trimbos- Instituut, WODC.

A. van Hoek, G.J. Slump, M. Leijten en A. Ochtman, *De toepassing van herstelrecht in Nederland: toekomstvisie en advies*. Amsterdam: Stichting Restorative Justice Nederland, in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011. Dit rapport is te downloaden via www.restorativejustice.nl.

Hoek, A. van & Slump, G.J. (2013). *Restorative Justice in Europe. Slachtoffers, herstelrecht en herstelgerichte (jeugd)detentie: bespreking van Nederlandse en Vlaamse literatuur*. Amsterdam: Stichting Restorative Justice Nederland.

Jonge, E. de (2011). Een model van professionaliteit. Jacqueline Bosker, Ed de Jonge en Anneke Menger (red.). *Het vakmanschap van de reclasseringswerker. Een congres voor en met reclasseringswerkers*. Hogeschool Utrecht, Lectoraat Werken in Justitieel Kader, p. 15 – 19.

Kalmthout, A M. van, & Durnescu, I. (Eds) (2008) *Probation in Europe*. Nijmegen, The Netherlands. Wolf Legal Publishers/CEP.

Kelk, C. (1994). De doorleving van de schuld in de strafrechtspleging. NFR (1994). *Eindelijk gerechtigheid?! Inleidingen van het symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader, gehouden op 9 november 1994 in Utrecht*. Den Bosch: NFR publicatie Nr. 9.

King, S. (2013). Assisted desistance and experiences of probation supervision. *Probation Journal*, Sage <http://prb.sagepub.com/content/60/2/136>

Kool, R.S.B. (1988). Schadevergoedingsstraf: nodig of overbodig. C.J.C.F. Fijnaut (red.) (1988). *Reclassering: Horizon 2000: over de ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van de reclassering*. Arnhem: Gouda Quint/NFR.

Kuiper, A.J. (1987). *Nemen van verantwoordelijkheid. Een onderzoek naar mogelijkheden en beperkingen van ambulante hulpverlening aan plegers van seksueel geweld*. Den Haag: Rutgersstichting.

Lacey, N. & Pickard, H. (2012). From the Consulting Room to the Court Room? Taking the Clinical Model of Responsibility Without Blame into the Legal Realm. [Oxford Legal Studies Research Paper No. 53/2012](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2145250) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2145250 [geraadpleegd 03.02.2014].

LaubJ.H. & Sampson, R.J. (2001). Understanding Desistance from Crime. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, 28, 1 – 69.

Laus, C. (2013). *Puinruimen*, Ongepubliceerde nota, PI Nieuwegein, Nieuwegein.

Lünnemann, K., Vandenbroucke, M., Hermans, N.& Wolthuis, A. (2010). *Herstelbemiddeling Reclassering Nederland. Evaluatie van drie pilots en toekomstscenario's*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Maruna, S. (2013). An Hommage to Albert Eglash. Strength based approaches to restoration. *Eurocrim 2013. Program Book*, p. 76.

McNeill, F. & Whyte, B. (2007). *Reducing Reoffending. Social Work and Community Justice in Scotland*. Cullompton, Devon: Willan.

Menger, A. & Vliet, J.A. van (2012). Hoofdstuk 5. Professionalisering van reclasseringswerkers in ontwikkeling. Vliet, J.A. van, Andreas, A., Keuning, B. & Zandbergen, W. (red.). *Verbinden in de keten. Forensisch psychiatrisch toezicht bekeken*. Amsterdam, SWP.

Menger, A., Krechtig, L. & Bosker, J. (2013). *Werken in gedwongen kader. Methodiek voor het forensisch sociaal werk*. Amsterdam: SWP.

Ministerie van Justitie (2007). *Justitie over morgen.Scenario's en strategieën voor 2015*. Den Haag: Directie Algemene Justitiële Strategie.

Mirsky, L. (2003). Albert Eglash and Creative Restitution: A Precursor to Restorative Practices. Op website International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania
http://www.iirp.edu/article_detail.php?article_id=NDEy#note1 [geraadpleegd 03.02.2014].

Nationale Ombudsman (2012). *Spelregels voor het omgaan met slachtoffers Hoe gaat de overheid in het strafproces behoorlijk om met slachtoffers van geweldsmisdrijven?* Den Haag: Nationale Ombudsman 2012/200.

Nauta, O., Loef, L., Aalst, M. & Van Hilhorst, N. (2011). *Vervolg evaluatie landelijk instrumentarium jeugdstrafrechtketen*, Amsterdam: DSP-groep.

NFR (1994). *Eindelijk gerechtigheid?! Inleidingen van het symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader, gehouden op 9 november 1994 in Utrecht*. Den Bosch: NFR publicatie Nr. 9.

Ochtman, A. (2013). *Uitvoeringstoets Slachtofferbeleid 3RO*. Utrecht, 3RO

Ouwerkerk, J., Wit, T. de., Claessen, J., Jacobs, P. & Meijer, S. (2013). *Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel*. Den Haag: Sdu uitgevers.

Pelican, C. (2010). *On the Efficacy of Victim-Offender-Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or: Men Don't Get Better, But Women Get Stronger: Is it Still True?* [European Journal on Criminal Policy and Research](#), March 2010, Volume 16, [Issue 1](#), pp 49-67.

Penders, A.S. (1988). Slachtoffers en reclassering. C.J.C.F. Fijnaut (red.) (1988). *Reclassering: Horizon 2000: over de ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van de reclassering*. Arnhem: Gouda Quint/NFR.

Raaymakers, A., & Wieland, M. (2013). De positie van het slachtoffer in de behandeling. Van der Helm, P., Kröger, U., Schaftenaar, P. & Vliet, J. van. *Leefklimaat in de klinische forensische Zorg*. Amsterdam: SWP pp. 304 - 312.

Smit, J. (1988). *Reclassering, schaderegeling en conflictbemiddeling: een inventarisatie*. 's-Hertogenbosch: NFR.

Stokkom, B. van (2002). Moral emotions in restorative justice conferences. Managing shame, designing empathy. *Theoretical criminology* 2002 6: 339.

United Nations "Handbook of Restorative Justice Programmes".
http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf.

Valk, T.J. van der & Groenhuijsen, M.S. (1994). Conflictbemiddeling: kansen en risico's. NFR (1994). *Eindelijk gerechtigheid?! Inleidingen van het symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader, gehouden op 9 november 1994 in Utrecht*. Den Bosch: NFR publicatie Nr. 9.

Vliet, J.A. van (1990). *Onbegonnen werk? Link en Leip. Reclassering tussen strafrecht en geestelijke gezondheidszorg. Inleidingen symposium 2 november 1989*. 's- Hertogenbosch: NFR.

Walgrave, L. & Braithwaite, J. (1999). Shame, Blame and Restoration. *Justitiële Verkenningen* 25, 5, p. 71 – 81.

Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation*. London/New York: Routledge.

Zebel, S. (zj). *Bemiddelde contacten tussen slachtoffers en daders na strafbare feiten: Effectonderzoek naar de Nederlandse slachtoffer-dadergesprekken*. Utrecht: Slachtoffer in Beeld.

Zehr, H. (2002). *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse, PA: Good Books.